

Weronika Kundera

(Uniwersytet Wrocławski)

ORCID: 0000-0003-0949-6930

Prawa jednostki w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i w Ustawie Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec

Fundamental Rights in the Constitution of the Republic of Poland and in the Basic Law of the Federal Republic of Germany

ABSTRACT

The purpose of the article is to compare regulations regarding fundamental rights in the Polish Constitution and the Basic Law of the Federal Republic of Germany. Human rights are natural, innate and unchanged rights that everyone can demand to be respected by the society in which they live. The Constitution of the Republic of Poland devotes 45 articles to them, while the German one 19. The differences in numbers are the result of the fact that the German Constitution of 1949 was only valid until the unification of Germany, and therefore limited rights of the individual in a limited way. The Polish Constitution, adopted in 1997, took over some of the solutions from the German Basic Law, including fully incorporated the article on the issue of human dignity. As a later one, it contains new laws that were omitted from the German Constitution, including the right to protection of personal data, prohibition of medical experiments, without voluntary consent, consumer protection. The German Constitution does not devote any of its articles to the protection of national minorities. It also did not guarantee that the war crimes and crimes against humanity would not be time-barred or that safe and hygienic working conditions would be provided. Some fundamental rights, although appearing in both Constitutions, have been regulated differently, e.g. children's rights. Unification of fundamental rights is guaranteed, however, by international agreements signed by both countries, including Universal Declaration of Human Rights of 1948. Although the Basic Law of Germany narrows the fundamental rights of the individual to the constitution of the Republic of Poland, German law is one of those legal systems that has the greatest impact on shaping legislation in other countries.

Keywords: The Constitution of the Republic of Poland, the Basic Law of the Federal Republic of Germany, fundamental rights, obligations of citizens towards the state.

Prawa człowieka są to naturalne, wrodzone i niezmiennalne prawa, których respektowania może domagać się każdy od społeczeństwa, w którym żyje. Rozpoznać je można dzięki generalnemu ujęciu adresatów w poszczególnych artykułach ustawy zasadniczej: „każdy ma prawo”, „każdemu zapewnia się” ect. Wśród nich znajdują się prawa obywatelskie, z których korzystają wyłącznie obywatele danego kraju. Celem artykułu jest przedstawienie i porównanie zakresu praw jednostki zawartych w konstytucjach Polski i Niemiec.

W konstytucjach państw europejskich wyróżnia się trzy generacje praw człowieka. Pierwsze to prawa i wolności osobiste, zwane też prawami egzystencjalnymi lub podstawowymi. Są one nierozdzielnie związane z człowiekiem, a tym samym niezbywalne. Należą do nich: prawo do życia, zakaz eksperymentów naukowych przeprowadzanych bez zgody poddanej im osoby, zakaz tortur, okrutnego, niehumanitarnego traktowania lub karania, stosowania kar cielesnych, prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia, do decydowania o swoim życiu osobistym, prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swymi przekonaniami, wolność komunikowania się, nienaruszalność mieszkania, ochrona informacji dotyczących danej osoby, wolność poruszania się, w tym wyboru miejsca zamieszkania i pobytu, wolność sumienia i religii, prawo do wyrażania własnych poglądów i pozyskiwania informacji, wolność osobista, w tym nietykalność osobista, prawo do humanitarnego traktowania, do informacji o przyczynach zatrzymania, do odszkodowania za bezprawne zatrzymanie i pozbawienie wolności, prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, dokonane przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd.

Druga generacja obejmuje prawa i wolności ekonomiczne, socjalne i kulturalne. Służą one zabezpieczeniu socjalnemu i materialnemu człowieka. Należą do nich: prawo własności, wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy, prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, prawo do zabezpieczenia społecznego, do ochrony zdrowia, prawo osób niepełnosprawnych do ochrony, prawo do nauki i ochrony rodziny, ochrona praw dziecka.

Trzecią generację stanowią prawa i wolności polityczne. Gwarantują one jednostce udział w życiu publicznym. Zaliczają się do nich: czynne i bierne prawo wyborcze, wolność zgromadzeń, wolność zrzeszania się, prawo dostępu do służby publicznej dla obywateli, prawo do uzyskania informacji publicznej. Innymi prawami przysługującymi każdemu człowiekowi jest prawo do pokoju, do czystego środowiska, do udziału we wspólnym dziedzictwie

ludzkości. Na każdym państwie spoczywa obowiązek zapewnienia przestrzegania praw podstawowych. W preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. wskazano: *że ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości (...)*. Gwarancję ich przestrzegania daje również art. 7, który wskazuje, że organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Zgodnie z art. 37 ust. 1 „kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji”. Konstytucja Niemiecka z 23 maja 1949 r. podkreśla także rangę praw podstawowych. Zgodnie z jej art.1 ust. 2 „Naród niemiecki uznaje nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka za podstawę każdej społeczności ludzkiej, pokoju i sprawiedliwości na świecie. Ustęp 3 tego artykułu wskazuje, że prawa podstawowe jako prawa bezpośrednio obowiązujące, wiążą ustawodawstwo, władzę wykonawczą oraz wymiar sprawiedliwości¹. Państwo nie tylko ma obowiązek powstrzymania się od ingerencji w pewne prawa jednostki (np. w wolność sumienia i wyznania, w swobodę wyrażania poglądów), lecz musi aktywnie działać na rzecz realizacji tych praw, m.in. organizować szkoły.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (RP) prawom podstawowym poświęca 45 artykułów. Zostały one zapisane w rozdziale drugim - „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Ustrojodawca wyraźnie wyróżnił prawa i wolności osobiste (art. 38 - 56), prawa i wolności polityczne (art. 57 – 63) oraz prawa i wolności ekonomiczne, socjalne i kulturalne (art. 64 – 78). Obowiązki obywateli wobec państwa uregulował natomiast w art. 82 - 86. Omówienie poszczególnych praw poprzedzają tzw. zasady ogólne (art. 30 - 37), czyli przewodnie idee, które określają podmiotowy zakres zastosowania praw i wolności. Należą do nich zasada godności człowieka (art. 30), zasada wolności (art. 31) oraz zasada równości (art. 32)². Zgodnie z nimi interpretowane muszą być wszystkie postanowienia Konstytucji. Ustawa Zasadnicza Niemiec (UZ) reguluje prawa podstawowe w swym rozdziale I, czyniąc to w 19 artykułach. Odmiennie niż Konstytucja RP nie wyróżnia poszczególnych generacji praw człowieka i obywatela oraz ani zasad w osobnych punktach. Obok praw wymienia obowiązki obywateli wobec państwa. Powszechnie uznaje się, że prawa zawarte poza tym rozdziałem nie mają charakteru praw podstawowych, a jedynie „praw podobnych do podstawowych”³.

¹ B. Banaszak, A. Malicka (tłum.) *Konstytucja Niemiec*, Warszawa 2008, strona: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html>, (dostęp: 03.06.2020 r.).

² L. Garlicki, *Polskie prawo Konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018, s. 107.

³ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004, s. 453.

Prawa podstawowe nie mają charakteru nieograniczonego. Polska ustawa zasadnicza przyjmuje, że ich ograniczenia mogą wynikać tylko z ustawy i być ustanowione dla ochrony jednej z następujących wartości: bezpieczeństwa publicznego, środowiska, zdrowia publicznego, moralności publicznej, wolności i praw innych osób (art. 31 ust. 3 Konstytucji Polskiej). Konstytucja Niemiecka zakłada, że ograniczenia praw podstawowych mogą być wprowadzone wyłącznie w drodze ustawy i nie mogą naruszać istoty tych praw i wolności (tzw. *Wesengehalt*, o czym stanowi art. 19 ust. 2 Konstytucji Niemieckiej). W przeciwieństwie do polskiej ustawy zasadniczej, nie zawiera przesłanek ograniczenia tego prawa w jednym artykule. Przy każdym z praw określa warunki jego ograniczenia, tak jak np. potrzebę ochrony wolnościowego i demokratycznego ustroju, ochronę istnienia lub zabezpieczenia Federacji lub któregoś z krajów związkowych przy ograniczeniu tajemnicy korespondencji (art. 10 ust. 2)⁴.

Jednostka, której konstytucyjne prawa i wolności zostały naruszone, po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych, może wnieść skargę odpowiednio do polskiego lub niemieckiego Trybunału Konstytucyjnego (skarga konstytucyjna), celem zbadania zgodności aktów prawnych z zagwarantowanymi w konstytucji prawami. Stwierdzenie niezgodności skutkuje utratą mocy obowiązującej danego aktu lub jego przepisu.

Prawa jednostki w Konstytucji RP

Pierwszą zasadą omówioną w konstytucji jest zasada godności wyrażona w art. 30, stanowiącym, że przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Godność (gr. *axioma*, łac. *dignitas humana*) to cześć i dobre imię człowieka. Obowiązkiem władz publicznych jest poszanowanie i ochrona godności każdego, niezależnie od pochodzenia narodowego i wyznawanej religii. Przyznanie godności człowiekowi stanowi podstawę uznania jego podmiotowości⁵. Z godności człowieka wynika prawo do wolności, wyrażone w art. 31 konstytucji - wolność człowieka podlega ochronie prawnej (ust. 1). Każdy jest zobowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje (ust. 2). Każdemu przysługuje wolność działania wszędzie tam, gdzie prawo nie wprowadza zakazów⁶. Ograniczenie wolności i praw może wynikać jedynie z ustawy i warunkują je względy bezpieczeństwa lub porządku

⁴ <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppk/08/ppk808.pdf>, (dostęp: 08.10.2018 r.).

⁵ Przysługuje ona każdemu od dnia urodzenia do dnia śmierci (Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 listopada 2000r. P 12/99, OTK 2000, 7, poz. 260, „człowiek posiada godność z racji urodzenia się człowiekiem”. M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, Tom I, Komentarz art. 1-86, Warszawa 2016, s. 80.

⁶ Postanowienie Sądu Okręgowego w Opolu z dnia 7 września 2012 r., Sygn. akt VI GA 118/12.

publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, których istoty ograniczenia nie mogą naruszać (ust. 3).

Szczególne znaczenie ma art. 38 Konstytucji, zapewniający każdemu obywatelowi, niezależnie od jego pochodzenia narodowo-etnicznego prawo do życia. Obowiązek państwa oznacza ochronę przed bezprawnym pozbawieniem egzystencji, która obejmuje również zakaz aborcji, sterylizacji i eutanazji. Ochronę życia uzupełniają art. 43, wyłączający zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości spod zasady przedawnienia przestępstw, art. 39 wprowadzający zakaz medycznych eksperymentów naukowych i naruszenia integralności cielesnej bez zgody pacjenta i art. 40 zakazujący tortur i niehumanitarnego, poniżającego traktowania i karania człowieka.

Z ochroną życia łączy się ochrona zdrowia. W art. 68 Konstytucja zapewnia każdemu obywatelowi równy dostęp do świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych. Pojęcie „świadczenia” jest szeroko ujęte i obejmuje oprócz opieki medycznej, obowiązek stworzenia systemu tej opieki, zapobieganie negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska naturalnego i jakże aktualny obowiązek przeciwdziałania epidemiom⁷.

Deklaracja wyrażona w art. 1 Konstytucji - Rzeczpospolita Polska jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli – jest równoznaczna z uznaniem zasady równości, w myśl której wszyscy są równi w prawach i powinnościach wobec dobra wspólnego⁸. Konstytucja wyróżnia równość w prawie i równość wobec prawa. Pierwsza dotyczy sfery stosowania prawa (tj. korzystania z jednakowych praw), a druga sfery jego zastosowania (nakaz jednakowego traktowania wszystkich podmiotów). Zasadę precyzuje art. 32, stanowiąc, że wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne, a w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym nikt nie może być dyskryminowany z jakiegokolwiek przyczyny. Przyczyną dyskryminacji są najczęściej: płeć⁹, rasa, pochodzenie narodowe lub etniczne, przynależność do mniejszości narodowej lub etnicznej, urodzenie, język, wyznanie i przekonania, choroba, ułomność fizyczna i majątek.

Każdy ma prawo do założenia rodziny (art. 18). Rodzina jako naturalna i podstawowa komórka społeczeństwa jest wspólnotą pierwotną w stosunku do państwa, posiadającą własne, niezbywalne prawa¹⁰. Opiera się na więziach pokrewieństwa i więziach społecznych. Jej cechą

⁷ M. Sajfan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1490.

⁸ Na równość wskazuje użycie przymiotnika „wszyscy”. *Ibidem*, s. 138.

⁹ Więcej o dyskryminacji z uwagi na płeć pisze w artykule: W. Kundera. J. Osoba, *Przejawy dyskryminacji kobiet na polskim rynku pracy – jako element zakłócający ideę wolności jednostki w koncepcji społecznej gospodarki rynkowej*, [w:] B. Bieńkowska, M. Dzień, L. Hejny (red.), *Spółeczna inżynieria biznesu-współczesne problemy i wyzwania z perspektywy koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej*, Bielsko-Biała 2015, s. 119-131.

¹⁰ M. Sajfan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1630.

charakterystyczną są „ściśle i trwale relacje łączące jej członków”¹¹, ważne dla istnienia i funkcjonowania narodu. Podstawową formą życia rodzinnego jest małżeństwo, z którym Konstytucja wiąże pojęcie rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa¹². Zawarcie małżeństwa i wybór małżonka są wolną decyzją, a przesłankami ważności takiej decyzji są: zakaz bigamii, wymóg różnicy płci i osiągnięcie wieku pełnoletności. W Polsce nie ma ograniczeń narodowych, etnicznych i religijnych zawarcia małżeństwa¹³. Zasadę ochrony rodziny uzupełnia zakaz bezpośrednich działań państwa w sferze prokreacji. Chodzi tu zwłaszcza o sterylizację i przymusową aborcję, wymierzone często w mniejszości narodowe lub etniczne.

Polska na mocy art. 71 Konstytucji zobowiązała się prowadzić politykę społeczną i gospodarczą z uwzględnieniem dobra rodziny w aspekcie materialnym, duchowym i moralnym¹⁴. Ochrona państwa rodzin przed nędzą ma charakter subsydiarny (pomocniczy) i ogranicza się wyłącznie do sytuacji koniecznych, gdyż państwo nie może zastępować rodziny w pełnieniu jej funkcji¹⁵. Zgodnie z wyrokiem TK z 30 września 2015 r., K 3/13, pkt III, 5. 3 nie można uchylać prawa zagrażającego więzom między małżonkami, osobami tworzącymi rodzinę, rodzicami i dziećmi. Konsekwencją przyznania rodzinie szczególnej roli w społeczeństwie jest ochrona praw rodziców i dziecka. Zgodnie z art. 48 Konstytucji wychowanie dziecka leży w gestii rodziców, którym to prawo organy państwa mogą odebrać lub je ograniczyć z uwagi na dobro dziecka tylko w przypadkach określonych w ustawie i wyłącznie na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu (ust. 2)¹⁶.

Ochronę dziecka reguluje art. 72 Konstytucji. Ochrona konstytucyjna przysługuje każdemu dziecku, niezależnie od jego sytuacji rodzinnej, materialnej i narodowości. Dziecku na równi z dorosłymi należy się poszanowanie tożsamości, godności i prywatności. Katalog praw jest obszerny i obejmuje m. in. prawo do ochrony życia i zdrowia, do wychowania w rodzinie, do nauki i do czasu wolnego, ochronę w zatrudnieniu (art. 68 ust. 3 i 5). Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrutnym lub poniżającym traktowaniem, wyzyskiem i demoralizacją (art. 72 ust. 2). Czynny przeciwko nieletnim są penalizowane.

¹¹ L. Garlicki, *op. cit.*, s. 500. Ochroną objęta jest także rodzina niepełna i wielopokoleniowa.

¹² B. Banaszak, *Konstytucja .., op. cit.*, s. 118.

¹³ A. Appadurai, *Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu*, Warszawa 2009, s. 58.

¹⁴ M. Muszyński, D.E. Harasimiuk, M. Kozak, *Unia Europejska. Instytucje, polityki, prawo*, Warszawa 2012, s. 146. Por. też. L. Garlicki, *op. cit.*, s. 505.

¹⁵ K. Complak, M. Bartosiewicz, *Rozdział II. Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014, s. 144.

¹⁶ M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1185-1188. Autor podkreśla, że rodzice mają naturalne prawo i pierwszeństwo do wychowania dzieci, zgodnie ze swymi przekonaniem. Rodzice winni wychowywać dzieci w sposób należyty, zgodnie z potrzebami rodziny, dziecka i narodu.

Art. 52 reguluje prawo każdego do decydowania o swoim życiu osobistym, w tym prawo do wyboru miejsca zamieszkania¹⁷, do osiedlania się na terytorium państwa polskiego, wolność poruszania się (tzw. wolność lokomocyjna), prawo do emigracji (*the right to leave*) i powrotu (zakaz banicji), ochrony przed wydaleniem z kraju (zakaz ekspulsji indywidualnej i grupowej) i zakaz tworzenia tzw. sfer zamkniętych.

Zgodnie z art. 65 Konstytucji każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy, w tym równego dostępu do służby publicznej (art. 60), zobowiązując państwo do polityki pełnego i produktywnego zatrudnienia, w tym tworzenia nowych miejsc pracy, bez obowiązku zagwarantowania każdemu pracy. Państwo powinno zapewnić pracownikom ochronę w zakresie prawa pracy, obejmującą m. in. równe traktowanie pracowników w miejscu pracy, równouprawnienie na rynku pracy, nadzór nad warunkami wykonywania pracy (art. 24 ust. 2), określenie minimalnego wynagrodzenia i maksymalnych norm czasu trwania pracy, a w razie niezdolności do pracy państwo jest zobowiązane do wypłaty świadczeń społecznych i pomocy społecznej. Zapewnienie ochrony każdemu znajdującemu się w trudnej sytuacji życiowej jest urzeczywistnieniem prawa do ochrony godności ludzkiej (art. 30) i stanowi wyraz solidarności społecznej.

Konstytucja w art. 51 gwarantuje prawo do ochrony danych osobowych. Każdy ma prawo do rozporządzania informacjami na własny temat¹⁸. Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawnienia informacji dotyczących jego osoby (art. 51 ust. 1)¹⁹, przy czym władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać informacji o obywatelach innych niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym. Zgodnie z ust. 3 tego artykułu każdy ma prawo do dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych, a także żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą (ust. 4).

W dobie internetu trudno zachować prywatność. Wobec powszechnych już naruszeń prywatności jednostki konieczna stała się jej prawna ochrona. Art. 47 Konstytucji przewiduje, że każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, osobistego, rodzinnego, czci, dobrego imienia oraz decydowania o swoim życiu osobistym. Jednostka nie może być poddana

¹⁷ Jest to zasada *domicyliu* (art. 25 k.c), oznaczająca nie tylko miejscowość, w której dana osoba przebywa (*corpus*), ale i wolę przebywania w niej z zamiarem stałego pobytu (*animus*).

¹⁸ W art. 51 Konstytucji zostały bezpośrednio zawarte gwarancje ochrony danych osobowych, do których należy zaliczyć: prawo do samodzielnego decydowania każdego o ujawnieniu dotyczących go informacji, prawo do kontrolowania informacji na swój temat i prawo do weryfikowania lub żądania usunięcia danych osobowych. P. Barta, P. Litwiński, *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 7.

¹⁹ Jest to tzw. reguła *stop go*, kiedy sama jednostka decyduje o zakresie udostępnianych na jej temat danych. Wiąże się ona z zasadą legalizmu działań administracji publicznej. K. Complak, M. Bartosiewicz, *op. cit.*, s. 81.

żadnej ingerencji zewnętrznej ograniczającej jej prawo do swobodnego kształtowania własnego życia i rozwoju osobowości²⁰. Ochrona prywatności obejmuje też wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się (tj. tajemnicę korespondencji, jej poufność, zakaz kontroli rozmów telefonicznych (art. 49 Konstytucji). Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony²¹. Z zasadą ochrony życia prywatnego związana jest zasada nienaruszalności mieszkania (ang. *home, domicile*), wyrażona w art. 50 Konstytucji.

Obywatele polscy mają prawo do nauki i wykształcenia zagwarantowane w art. 70 Konstytucji. Posiada ono szeroki zakres adresatów, obejmuje dzieci, młodzież (do osiągnięcia pełnoletniości ma obowiązek nauki) i dorosłych, chcących zdobywać wiedzę i poszerzać swe kwalifikacje²². Zgodnie z ust. 2 nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna, a ust. 3 daje rodzicom prawo wyboru szkoły dla dzieci, w tym szkół mniejszości narodowych.

W art. 53 ust. 1 Konstytucja zapewnia każdemu wolność sumienia i wyznania. Wolność sumienia (*libertas conscientiae*) oznacza autonomię jednostki w sferze poglądów filozoficznych, aksjologicznych, moralnych, politycznych i religijnych²³. Wolność religii obejmuje natomiast wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, praktykowanie, nauczanie (art. 53 ust. 2). Z wolnością religijną wiąże się prawo do posiadania świątyń i innych miejsc kultu, prawo wiernych do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują oraz prawo do uzewnętrzniania swej religii, które może zostać ograniczone jedynie w drodze ustawy ze względu na zagrożenie dla państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Konstytucja w art. 53 ust. 6 zakazuje przymuszania kogokolwiek do uczestniczenia bądź nieuczestniczenia w praktykach religijnych (tzw. aspekt negatywny wolności). Ust. 7 tego artykułu zakazuje

²⁰ M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny art. 1-449*, Warszawa 2016, s. 122.

²¹ Chodzi tu o zapobiegnięcie zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego, w tym zdrowia i życia ludzi, zwłaszcza w związku z terroryzmem. Ingerencja władzy w prywatność nie może być nadmierna, może obejmować podsłuch telefoniczny, zwłaszcza gdy pojawia się uzasadnione podejrzenie planowania zabójstwa, handlu ludźmi, wymuszenia okupu, zamachu na konstytucyjny ustój państwa lub jego naczelne organy. Art. 237-242 K.p.k. dopuszcza możliwość "kontroli i utrwalania treści rozmów telefonicznych w celu wykrycia i uzyskania dowodów dla toczącego się postępowania lub zapobieżenia popełnieniu nowego przestępstwa". Przepisy te dotyczą także kontroli "treści przekazów informacji innych niż rozmowy telefoniczne", np. faksu. Kontrola korespondencji wymaga zgody sądu. Bezprawne naruszenie tajemnicy korespondencji jest karalne (art. 257 k.k.).

²² M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1576.

²³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 271. Każdy ma prawo oceniać co jest prawdziwe, a co fałszywe, co jest dobre a co jest złe. Każdy człowiek ma prawo do wielokrotnej zmiany religii, a władze nie mogą ingerować w wierzenia religijne, chyba, że przekraczają one granice wyznaczone prawem (art. 31 ust. 3 Konstytucji). J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2014, s. 64.

organom władzy publicznej żądania od obywateli ujawnienia światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania (jest to tzw. prawo do milczenia w sprawie przekonań religijnych lub wyznania)²⁴.

W art. 25 zostały określone zasady działania kościołów i związków wyznaniowych, tj. zasady równouprawnienia, bezstronności, autonomii (suwerenności), współdziałania (subsydiarności) i bilateralności²⁵. Konstytucja podkreśla laicki charakter państwa wynikający z postawy „życzliwej neutralności”²⁶ wobec wszystkich religii. Laickość rozciąga się na wszystkich funkcjonariuszy, którzy w służbie publicznej muszą zachować bezstronność wobec obywateli reprezentujących różny światopogląd²⁷. Pomimo tych zapisów niektóre ustawy zawierają odniesienia do „wartości chrześcijańskich”. Tak jest w preambule ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty²⁸, stwierdzającej „nauczanie i wychowanie-respektując chrześcijański system wartości - za podstawę przyjmuje uniwersalne wartości etyki (...)” oraz w ustawie z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji - „audycje i inne przekazy powinny szanować przekonania religijne odbiorców, a zwłaszcza chrześcijański system wartości” (art. 18 ust. 2), a „programy publicznej radiofonii i telewizji powinny respektować chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmując podstawowe zasady etyki” (art. 21 ust. 6)²⁹.

Wolność wyznania zapewnia rodzicom możliwość wychowania swoich dzieci zgodnie z jej tradycją i religią, bez gwarancji ze strony państwa, że wiedza przekazywana w szkole będzie zgodna z ich przekonaniami (art. 48 ust. 3 Konstytucji). Rodzice mogą żądać, by w procesie wychowania i nauczania szkoła powstrzymała się od naruszania sfery światopoglądowej, etycznej, płaszczyzny aksjologicznej, symboliki religijnej oraz sfery kultu³⁰. Zasady organizowania religii w szkołach zostały doprecyzowane w art. 12 ust. 1 ustawy o systemie oświaty, zgodnie z którym „publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców, publiczne szkoły ponad gimnazjalne na życzenie rodziców bądź samych uczniów, po osiągnięciu pełnoletniości o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie”.

²⁴ Władze państwowe nie mogą zbierać informacji o obywatelach, dotyczących wyznawanej przez nich religii. M. Zarzecki, *Klasyczne i nieklasyczne definicje religii i religijności*, [w:] *Socjologia życia religijnego*, S. Zaręba (red.), Warszawa 2009, s. 103 i n. Wolność religijna należy do podstawowych praw człowieka i jest jednocześnie niezbywalnym prawem obywatelskim.

²⁵ A. Rykała, *Mniejszości religijne w Polsce. Geneza, struktury przestrzenne, tło etniczne*, Łódź 2011, s. 253.

²⁶ K. Complak, *Rozdział I. Rzeczypospolita*, [w:] M. Haczkowska (red.), *op. cit.*, s. 40.

²⁷ M. Pietrzak, *Demokratyczne państwo prawne*, [w:] „Przegląd Humanistyczny” nr 6/285, *Mniejszości religijne w Polsce po 1989 roku w ujęciu filozofii religii*, Wrocław 1989, s. 20.

²⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 1991 r., nr 95, poz. 425).

²⁹ Ustawa o radiofonii i telewizji, Dz. U. z 2017 r., poz. 1414 ze zm.

³⁰ R. Stefański, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1143.

Zgodnie z art. 85 ust. 3 Konstytucji każdemu, komu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie zezwalają na odbycie służby wojskowej, przysługuje prawo do powołania się na tzw. klauzulę sumienia. Osoby te odbywają służbę zastępczą, przy czym nie jest to zwolnienie automatyczne. Ubiegający się o służbę zastępczą musi wykazać, że jego przekonania i postawa życiowa są trwale i zgodne z zasadami, na które się powołuje³¹.

Wolność zgromadzeń normuje art. 57 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenia tej wolności może określać ustawa. Słowo „każdy” użyte w artykule wskazuje (*lex generalis*), że prawo to należy rozumieć jako wolność człowieka bez względu na jego pochodzenie, obywatelstwo, religię i inne cechy. Wykonując to prawo, jednostka mimo woli realizuje cel ogólny, jakim jest budowanie społeczeństwa obywatelskiego – pluralistycznego i tolerancyjnego (wyrok TK w sprawie Bączkowski i inni - skarga nr 1543/06)³², co powinno motywować mniejszości do korzystania z niego.

Wolność zgromadzeń dopełnia prawo do zrzeszania się (art. 58 Konstytucji) przysługujące również każdemu przebywającemu na terytorium RP, o ile cel lub działalność zrzeszenia nie są sprzeczne z Konstytucją lub z ustawą³³. Wolność zrzeszania się obejmuje prawo do tworzenia stowarzyszenia, przystępowania do już istniejącego i swobodnego wystąpienia z niego. Nikt nie może być szykanowany z powodu przynależności do stowarzyszenia lub pozostawania poza nim³⁴. Zgodnie z postanowieniem z 24.04.1998 r. SA w Warszawie - „wolność zrzeszania się należy do wolności obywatelskich, które umożliwiają postępowanie według własnej woli zainteresowanych osób, niezależnie od państwa i jego ustaw i nie mogą być jednostkom przyznawane i cofane”. W interesie grup obcych jest więc skorzystanie z tego prawa, by pokazać współobywatelom swoją kulturę, przedstawić swoje poglądy i pożądane postawy społeczne³⁵, co zapewnia im szeroki zakres innych wolności, przewidzianych w Konstytucji. Można tu wymienić: wolność wyrażania poglądów, pozyskiwania i rozpowszechniania informacji (art. 54 ust. 1), wolność twórczości artystycznej i naukowej (art. 61) i wolność prasy i innych środków społecznego przekazu (art. 14). Wolność

³¹ Por. też: wyrok WSA z 26.11.2008 r., II SA/WA 1300/08; wyrok NSA z 12.09.2007 r., II OSK 832/07.

³² Wyrok TK z dnia 3 maja 2007 r. *Bączkowski i inni przeciwko Polsce*, skarga 1543/06.

³³ A. Deryng, *Realizacja konstytucyjnej zasady wolności zrzeszania się w demokratycznym państwie prawnym na przykładzie art. 12 i art. 58 Konstytucji RP. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Europejski system ochrony praw człowieka. Aksjologia, instytucje, efektywność*, J. Jaskiernia (red.), Warszawa 2015, s. 378-379. Art. 13 Konstytucji zakazuje organizacji, w tym zrzeszeń odwołujących się w swych programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, propagujących nienawiść narodowościową i rasową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

³⁴ T. Mędrzelowski, *Mniejszości religijne w Polsce po 1989 roku w ujęciu filozofii polityki*, Tarnów 2013, s. 36.

³⁵ M. Kazimierczuk, *Wolność zrzeszania się w związku zawodowe w systemie Rady Europy*, [w:] „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2015, nr 6, s. 114.

wyrażania własnych poglądów, tak szeroko ujęta w Konstytucji (art. 54) jest jedną z naczelných zasad społeczeństwa demokratycznego, umożliwiającą aktywny udział w życiu publicznym³⁶. Obywatele, na mocy art. 12 Konstytucji mają także prawo to tworzenia i działania w ramach związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich i innych dobrowolnych zrzeszeń i fundacji.

Konstytucja gwarantuje również prawa polityczne. Zgodnie z art. 4 władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu, który sprawuje ją przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio. Obywatele RP są uprawnieni do uczestniczenia w życiu politycznym i publicznym. Przysługuje im bierne i czynne prawo wyborcze, mogą tworzyć komitety wyborcze i partie polityczne (art. 11 i 62), działające na zasadach równości i dobrowolności, które oznaczają jednakowe szanse działania i zakaz nieprzyjmowania do nich osób z uwagi na np. płeć, rasę, narodowość, wyznanie³⁷. Udział w życiu publicznym obejmuje również: prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej i od osób pełniących funkcje publiczne (art. 61 konstytucji), prawo do składania skarg, wniosków i petycji w interesie publicznym (art. 63) , prawo do głosowania w referendum (art. 62) oraz prawo do inicjatywy ustawodawczej (art. 118)³⁸. Prawo polskie zezwala także na tworzenie partii politycznych. Od partii oczekuje się w szczególności „respektowania zasad demokratycznych”, „przestrzegania zasad suwerenności narodowej, demokracji, niepodzielności terytorium polskiego”, służenia „swobodnemu funkcjonowaniu ustroju demokratycznego”³⁹. Partie działają w warunkach pluralizmu, tj. wolnej konkurencji idei, programów, interesów, pozwalających reprezentować wolę narodu, w tym mniejszości narodowych⁴⁰. Granice pluralizmu politycznego wyznacza art. 13, zakazując istnienia partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa. Tym samym Konstytucja zapewnia mniejszościom ochronę przed nienawiścią rasową i narodowościową, związaną ze wszelkimi wrogimi, niechętnymi, poniżającymi, agresywnymi zachowaniami wobec grup osób wyróżniających się cechami przekazywanymi

³⁶ M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1280-1282.

³⁷ Z. Witkowski, *Wyborcze zasady ustroju Rzeczypospolitej*, [w:] Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2013, s. 99.

³⁸ L. Garlicki, *op. cit.*, s. 130-131.

³⁹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 354. Państwo może ingerować w sprawy partii mniejszości np. w kwestii rejestracji, z zachowaniem pełnej autonomii wewnętrznej partii.

⁴⁰ B. Banaszak, *Konstytucja...*, s. 94.

dziedzicznie i charakterystycznymi dla danego narodu⁴¹. W Polsce partie skrajnie nacjonalistyczne nie cieszą się wielkim poparciem społecznym i znajdują się na marginesie życia społecznego⁴².

Zgodnie z art. 35 Konstytucji, Polska zapewnia swym obywatelom należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury (ust. 1)⁴³. Mniejszości uzyskały prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i kościołów oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej (ust. 2). Treść art. 35 nawiązuje do art. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁴⁴ i art. 2 i 27 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁴⁵. Jest on jedynym artykułem Konstytucji, który wprost dotyczy mniejszości. Ochrona praw przyznana jest realnie i obiektywnie istniejącej mniejszości, tworzącej określoną społeczność⁴⁶. Prawa wymienione w ust. 1 przysługują indywidualnym podmiotom, zaliczanym do mniejszości narodowej, a nie grupie osób jako zbiorowości, na co wskazuje określenie „obywatele polscy należący do mniejszości narodowych i etnicznych”⁴⁷. Gwarantuje mniejszościom, że nie będą poddawane asymilacji, przez co Polska chce zapewnić sobie ich lojalność⁴⁸.

Art. 27 Konstytucji wskazuje, że Rzeczypospolita nie dzieli swych obywateli według kryterium narodowości czy wyznania. Ogólna zasada wyrażona w art. 35 w zupełności wystarcza, by w jednakowy sposób traktować wszystkich. To równe traktowanie wynika też z faktu, że Polska jest sygnatariuszem paktów i deklaracji międzynarodowych, których przedmiotem jest ochrona

⁴¹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 387.

⁴² Uzyskują w skali kraju poparcie na poziomie ok. 30 tys. głosów, tj. 0,23% (Polska Wspólnota Narodowa-Polskie Stronnictwo Narodowe, Ojczyzna-Lista Polska). S. Łodziński, *Przekroczyć własny cień. Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989-1997*, [w:] B. Berdychowska (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po roku 1989*, Warszawa 1998, s. 78.

⁴³ Więcej na ten temat mniejszości narodowych w Polsce można przeczytać w artykule: W. Kundera, *Mniejszości narodowe-zarys historyczno-prawny*, [w:] K. Wojtczak (red.), „Studia Prawa Publicznego” 2016, Nr 4, s. 109-142, strona: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/spp/article/view/14631/14301>, (dostęp: 03.06.2020 r.).

⁴⁴ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.

⁴⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r.

⁴⁶ M. Haczowska, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, Warszawa 2014, s. 55.

⁴⁷ Ustrojodawca użył słowo „naród” w znaczeniu politycznym, a nie etnicznym. J. A. Rybczyńska, *Uwagi na temat statusu prawnego mniejszości narodowych w Polsce w świetle projektów konstytucyjnych - lata 1989-1991*, [w:] Z. Hołda (red.), *Ochrona praw mniejszości narodowych i religijnych*, Lublin 1993, s. 88.

⁴⁸ W art. 6 oraz w Preambule Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zobowiązuje również państwo do ochrony rodaków zamieszkujących poza granicami kraju. Więcej na ten temat w artykule: W. Kundera, *Traktaty sąsiedzie, a ochrona Polaków żyjących poza granicami kraju*, [w:] *Orient Bliski i Daleki Wschód*, T. XIII, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, M. Sadowski, A. Demańczuk (red.), Wrocław 2019, s. 175-199. Strona: https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/104310/edition/103875/content?fbclid=IwAR0S94NPu3m1XPfunOWHpNL_v_9Yhs12Y8BhkoL0YAq7vZEiEdPv9P2D9l4 (dostęp: 05.06.2020r.)

praw mniejszości⁴⁹. Zakres praw ujęty w aktach prawa międzynarodowego i Konstytucji RP jest identyczny, co dowodzi, że Polska spełnia standardy światowe ochrony praw mniejszości.

Rzeczpospolita Polska zobowiązała się w art. 73 Konstytucji do ochrony kultury i zapewnienia warunków jej rozwoju, a także umożliwienia wszystkim korzystanie z niej. Istotne jest też zobowiązanie się do opieki nad pozostawionymi po mniejszościach narodowych zabytkami, będącymi świadectwem obecności ich kultury w przeszłości na ziemiach polskich.

Podstawą ustroju gospodarczego Polski jest społeczna gospodarka rynkowa, a jedną z jej głównych zasad stanowi własność prywatna (art. 20). Każdemu przysługuje prawo do własności (art. 21 i art. 64), z którym wiąże się obowiązek poszanowania mienia, zakazujące pozbawiania kogokolwiek jego własności⁵⁰. Wyjątkiem od tej zasady jest wywłaszczenie dokonywane w interesie publicznym. Może ono nastąpić jedynie za słusznym, sprawiedliwym i godziwym odszkodowaniem za jego utratę, wypłaconym we właściwym terminie w przypadkach i na warunkach określonych w ustawie. Własność zagwarantowana w Konstytucji ma zapewnić każdemu, niezależnie od pochodzenia narodowego lub etnicznego, bezpieczeństwo egzystencji, rozwój i osiągnięcie odpowiedniego standardu życia dla siebie i własnej rodziny⁵¹. Każdy ma prawo do dziedziczenia. Prawo własności ma charakter względny, gdyż właściciel w jego wykonywaniu musi respektować obowiązujące przepisy prawa, zasady współżycia społecznego oraz społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa (art. 140 k.c.). Własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko w takim zakresie, w jakim nie narusza ona istoty prawa własności (art. 64 ust. 3). Przepadek rzeczy, może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu (art. 46). Prawo to uzupełnia art. 77 Konstytucji, zgodnie z którym każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej⁵². Wedle ust. 2 ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Zgodnie z art. 45 Konstytucji, każdy bez względu na pochodzenie narodowe, ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd oraz prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych

⁴⁹ Spośród wielostronnych umów Polska ratyfikowała m.in. Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka w 1977 r., Europejską konwencję praw człowieka w 1993 r., Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych z 1995 r.

⁵⁰ W. Skrzydło, *Konstytucja - komentarz*, Warszawa 2013, s. 8. Art. 21 Konstytucji obejmuje ochroną „wszelką własność”, w tym środki produkcji służące zaspokojeniu osobistych potrzeb właściciela i jego rodziny.

⁵¹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 571.

⁵² Szkoda to uszczerbek majątkowy lub niemajątkowy, i dokonany na danej osobie. Obejmuje stratę i utratę korzyści. J. Boć, *Komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 137.

w pierwszej instancji w jego sprawie (art. 78). Zgodnie z art. 7 Konstytucji organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Osoby, których konstytucyjne prawa i wolności zostały naruszone, mają możliwość dochodzenia tych praw m.in. przed Trybunałem Konstytucyjnym. Mogą też na zasadach określonych w ustawie, wystąpić do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie praw naruszonych przez organy władzy publicznej (art. 80) oraz domagać się naprawienia szkody, wyrządzonej przez niezgodne z prawem działania tych władz.

Z prawem do sądu wiąże się zasada odpowiedzialności karnej, której podlega tylko ten, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia (art. 42 ust. 1). Każdy przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu (art. 42 ust. 2). Konstytucja uznaje zasadę domniemania niewinności - każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu (art. 42 ust. 3).

Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą (tj. integralność cielesną i psychiczną) i wolność osobistą (art. 41 Konstytucji)⁵³. Nikt nie może być pozbawiony wolności lub ograniczony w korzystaniu z tej wolności, inaczej niż na warunkach określonych w ustawie⁵⁴. Prawo chroni każdego przed samowolnym aresztowaniem, przyznając pozbawionemu wolności na innej podstawie niż wyrok sądowy prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania (art. 41 ust. 5) i humanitarnego traktowania.

Konstytucja zobowiązuje obywateli do troski o Rzeczpospolitą Polską. Nie mogą oni podejmować działalności godzącej w konstytucyjnie określony porządek państwowy i są zobowiązani są do wierności i lojalności wobec Rzeczypospolitej Polskiej (art. 82 Konstytucji)⁵⁵. Konstytucja nie wymienia wprost zachowań, które naruszają obowiązek

⁵³ Prawo do nietykalności osobistej ma w Polsce długą tradycję. Początkowo miała je tylko szlachta na mocy przywilejów z 1430 r. i 1433 r.. W 1791 r. rozciągnięto przywilej na miasta - żaden mieszczanin ani szlachcic nie mógł być pozbawiony wolności bez wyroku sądowego. W 1815 r. konstytucja nadana przez Aleksandra I przyznała go chłopom. M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 994.

⁵⁴ W. Skrzydło, *Konstytucja RP, op. cit.*, s. 13-14.

⁵⁵ Zdaniem niektórych badaczy obowiązek wierności RP obejmuje działania pasywne, polegające na powstrzymaniu się od działań szkodzących interesom RP. Inni zaś przekonują, że są to działania aktywne podejmowane zgodnie z interesem i dobrem państwa oraz poszanowaniem praw innych osób. B. Banaszak, *Konstytucja..., op. cit.*, s. 413.

wierności RP, zaliczyć jednak do nich można m.in. szpiegostwo, zamach stanu, przejście na stronę wroga, służbę wojskową w innym państwie, zdradę dyplomatyczną.

Każdy obywatel jest zobowiązany strzec niepodległości i nienaruszalności terytorium RP (art. 5) i bronić jej w razie agresji (art. 85). Ma też chronić podstawowe wartości dla funkcjonowania państwa – demokrację, poszanowanie prawa, wolność, sprawiedliwość, godność, dziedzictwo narodowe, dobra kultury i środowisko⁵⁶. Problemem w realizacji wspomnianych artykułów jest uchylanie się przez osoby posiadające podwójne obywatelstwo od obowiązkowej służby wojskowej w polskiej armii. W największej mierze dotyczy ono członków mniejszości niemieckiej, którzy składają wnioski o zaliczenie im udokumentowanej służby w armii niemieckiej jako służby w wojsku polskim. W stosunku do tych osób nie zdecydowano się na zastosowanie sankcji karnych, a ostatecznie zrezygnowano z ich poboru do wojska polskiego⁵⁷.

Obowiązkiem polskiego obywatela jest także przestrzeganie prawa. Przyjmuje się zasadę powszechnej znajomości prawa, która oznacza, że nikt nie może powołać się na jego nieznajomość dla uzasadnienia własnych działań lub zaniechań (*ignorantia iuris nocet*). Każdy obywatel jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków określonych w ustawie, w imię dobra wspólnego (art. 84). Państwo ma prawo do ustanowienia i egzekwowania danin publicznych.

W art. 86 ustrojodawca w trosce o przyszłe pokolenia wprowadził obowiązek dbałości o stan środowiska - zapewnienie właściwego rozwoju środowiska, bezpieczeństwa ekologicznego oraz przeciwdziałanie jego degradacji.

Prawa jednostki w Ustawie Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec

Godność człowieka jest najważniejszą zasadą w Ustawie Zasadniczej, stając się źródłem wszystkich praw. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie jest obowiązkiem władz publicznych oraz innych ludzi (art. 1 ust. 1 UZ). Z zasady poszanowania godności ludzkiej wynikają inne zakazy i prawa, jak np. zakaz poddawania torturom lub nieludzkiemu, poniżającemu traktowaniu, stosowania kar cielesnych, poddawania eksperymentom medycznym bez dobrowolnie wyrażonej zgody, obowiązek humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności, zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej, handlu ludźmi, zakaz badań

⁵⁶ M. Haczowska (red.), *op. cit.*, s. 204.

⁵⁷ T. Browarek, *Konflikty i kwestie sporne w polityce państwa polskiego wobec mniejszości niemieckiej w latach 1989-2004*, [w:] R. Zenderowski, K. Cebul, B. Koziński (red.), *Konflikty etniczne w Europie oraz w jej bezpośrednim otoczeniu po 1989 roku. Uwarunkowania-stan obecny-wyzwania dla polityki bezpieczeństwa*, Warszawa 2016, s. 74.

genetycznych, aborcji, nakaz poszanowania życia prywatnego⁵⁸. Godność pozwala na urzeczywistnienie innych zasad, które nie znalazły wprost swego odbicia w konstytucji niemieckiej, tj. prawa do ochrony czci osobistej (*das Recht auf Schutz der persönlichen Ehre*), prawa do ochrony swego wizerunku oraz głosu (*das Recht auf eigenen Bild und am gesprochenen Wort*), prawa do przedstawienia siebie według własnego uznania (*das Recht auf Selbstdarstellung*), do poznania swojego pochodzenia biologicznego (*das Recht auf Kenntnis der eigenen Abstammung*), ochrony nazwiska (*der Schutz des Names*) i rozwijania swej tożsamości (*das Recht auf Entwicklung der eigenen Identität*)⁵⁹. W orzecznictwie niemieckim zaznacza się, że norma, która godzi w godność ludzką lub w istotę praw podstawowych, jest nieważna, tj. nie może wywoływać żadnych uznanych przez system skutków prawnych⁶⁰.

Przeszłość nazistowska Niemiec sprawia, że szczególnego znaczenia w Ustawie Zasadniczej nabrały przepisy chroniące prawa człowieka. Naród niemiecki uznaje nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka za podstawę każdej społeczności ludzkiej, pokoju i sprawiedliwości na świecie (art. 1 ust. 2 UZ). Zgodnie z art. 2 ust. 2 UZ każdy ma prawo do życia i nietykalności cielesnej, a wolność osobista jednostki jest nienaruszalna. Art. 104 UZ dopuszcza ograniczenie wolności osobistej jedynie na podstawie ustawy i przy zachowaniu przewidzianych w niej norm⁶¹. W art. 102 UZ została zakazana kara śmierci.

Prawo do życia, normowane przez art. 2 Konstytucji Niemiec jest najwyższym prawem człowieka, o charakterze powszechnie obowiązującym⁶². Posiada wymiar indywidualny i społeczny. Nerozerwalnie powiązane jest ze wszystkimi innymi prawami i wolnościami człowieka, stanowiąc ich źródło. Wiążą się z nim również prawo do nietykalności osobistej jako tzw. przedłużenie prawa do życia oraz prawo do obrony życia tzw. obrona konieczna. Zgodnie z międzynarodowym prawem karnym zakazane jest w Niemczech: ludobójstwo

⁵⁸ Zgodnie z orzecznictwem Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 stycznia 1958 r. „system praw podstawowych dochodzi najpełniej do głosu za pośrednictwem jednostki nieskrępowanej w swoim rozwoju osobowościowym i godności”. J. W. Tkaczyński, *Prawo ustrojowe Niemiec*, Kraków 2015, s. 57.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 90.

⁶⁰ Safjan M., L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 746.

⁶¹ Wyjątkiem od tej zasady są § 218-219 niemieckiego kodeksu karnego, dotyczące przerywania ciąży.

⁶² Artykuł 2 Konstytucji niemieckiej stanowi, że każdy ma prawo do życia. Ochronę życia wiąże się bezpośrednio z zasadą poszanowania godności ludzkiej. Obowiązek poszanowania życia, spoczywa na władzy publicznej, wykonawczej i sądowniczej. Ochrona życia ludzkiego nie może być ograniczona wyłącznie do zapewnienia tzw. funkcji biologicznych, niezbędnych do egzystencji. Obejmuje ona również ochronę przed zamachami ze strony innych ludzi. ETPC z 29.4.2002 r. w sprawie *Pretty przeciwko Wielkiej Brytanii*, skarga nr 2346/02, HUDOC, pkt 39. Państwo ma obowiązek ratowania zagrożonego życia ludzkiego. Działania prewencyjne odnoszą się m.in. do obowiązków organów ścigania (wykrywanie i zapobieganie przestępstwom), stworzenie odpowiedniego systemu pomocy medycznej, zapewnienia każdemu dostępu do wody, do środków utrzymania, do żywności, zapewnienie odpowiednich warunków dla życia człowieka np. czyszczenie ścieków, przeciwdziałanie zanieczyszczeniu powietrza.

(art. 6 Völkerstrafgesetzbuch⁶³ VStGB) przestępstwo przeciwko ludności (art. 7 VStGB)⁶⁴, przestępstwa związane z wojną (art. 8 VStGB)⁶⁵ i agresją na inny kraj (art. 13 VStGB)⁶⁶. Niemiecki kodeks karny zabrania zabójstw (§ 32 Strafgesetzbuch⁶⁷ - StGB), pobicia (§ 32 StGB), rabunku (§ 142 i 143) i niszczenia flag i szydzenia z symboli innych państw (§ 104). Realizując protokół nr 6 do EMKR Niemcy w art. 102 UZ zniosły w okresie pokoju karę śmierci, zawieszając normę tego artykułu na czas wojny lub zagrożenia nią.

Konstytucja Niemiec w art. 104 wprowadziła powszechny zakaz tortur i innego nieludzkiego traktowania (fizycznego i psychicznego). W grudniu 1984 r. Niemcy podpisały Konwencję przeciwko torturom i innemu nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu. W 2009 r. wszedł w życie Protokół fakultatywny do tej Konwencji, na mocy którego poddały się one międzynarodowej kontroli w zakresie jej przestrzegania, w tym corocznego opiniowania o przestrzeganiu praw człowieka.

Ustawa Zasadnicza Niemiec nie reguluje natomiast zakazu eksperymentu medycznego. Taki zakaz można pośrednio wywnioskować z art. 1 UZ dotyczącego nienaruszalności godności człowieka, z dalszych jego ustępów głoszących, że naród niemiecki uznaje nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka za podstawę każdej społeczności ludzkiej, pokoju i sprawiedliwości na świecie, i że prawa podstawowe mają status prawa bezpośrednio obowiązującego, wiążąc ustawodawstwo, władzę wykonawczą i wymiar sprawiedliwości oraz z art. 2 ust. 2 normującego zakaz naruszenia zasady nietykalności osobistej i podkreślającego prawo każdego do życia. Wolność badań naukowych nie jest absolutna, a jej granicę wyznaczają prawa i wolności innych osób⁶⁸.

Uzupełnieniem prawa do życia człowieka jest zapewnienie mu odpowiednich warunków egzystencji. Niemcy są socjalnym państwem prawa, co nakłada na nie obowiązek pomocy dla obywateli dotkniętych zdarzeniami losowymi (tzw. ryzykiem socjalnym), obniżającymi ich zdolność do normalnej egzystencji⁶⁹. Środki pomocy rozdzielane w ramach

⁶³ Völkerstrafgesetzbuch z dnia 26 czerwca 2002 (BGBl. I S. 2254).

⁶⁴ Są to: mord, czystki etniczne, niewolnictwo, deportacje i inne czyny, prześladowania na gruncie politycznym, etnicznym, religijnym i rasowym.

⁶⁵ Są to m.in. ataki na ludność cywilną i obiekty cywilne, użycie gazu lub broni biologicznej, przesiedlenia ludności, zmuszanie do prostytucji.

⁶⁶ Artykuł wymienia agresję przeciwko suwerenności, terytorialnej nienaruszalności państwa i jego politycznej niezależności.

⁶⁷ Strafgesetzbuch z 13 listopada 1998 r. ze zm.

⁶⁸ M. Sajfan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 963. Definicja eksperymentu, to „wszelkie działania, które mogą oddziaływać w sferę praw lub wolności innego człowieka, w tym w szczególności na sferę jego prywatności, integralności cielesnej oraz zdrowia, a których rezultat nie jest pewny, a ryzyka nie można oszacować. Eksperyment zawiera w sobie element nowatorstwa.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 1487 - 1490.

bardzo rozbudowanego systemu ubezpieczeń społecznych mogą być finansowe i rzeczowe. Prawo do zabezpieczenia społecznego nie zostało wprost unormowane w Ustawie Zasadniczej, lecz jest zagwarantowane w innych aktach prawnych m.in. w rozporządzeniu o ochronie macierzyństwa i rodziny, w ustawie o emeryturze (SGB) i o zasiłku socjalnym w rodzinie. Na mocy art. 20 a Konstytucji Niemcy zobowiązały się do ochrony środowiska naturalnego w trosce o zapewnienie ludziom i zwierzętom najlepszych warunków do życia, a w art. 6 podkreśliły znaczenie rodziny dla realizacji tego prawa. Państwo zobowiązane jest chronić każdą rodzinę i jej członków przed zagrożeniami w sferze moralnej, społecznej, gospodarczej, obyczajowej i religijnej.

Artykuł 3 ust. 3 UZ zapewnia równość wszystkich wobec prawa, stanowiąc, że nikt nie może być dyskryminowany ani uprzywilejowany z uwagi na płeć, urodzenie, rasę, język, ojczyznę, pochodzenie, wyznanie, poglądy religijne lub polityczne⁷⁰. Zasadą jest, aby członkowie mniejszości korzystali z tych samych praw, co reszta społeczeństwa⁷¹. Nierówne traktowanie osób powinno mieć uzasadnienie prawne i być proporcjonalne. Uzupełnieniem zasady równego traktowania i równouprawnienia jest art. 33 UZ stanowiący, że każdy Niemiec ma w każdym kraju związkowym równe prawa i obowiązki obywatelskie (ust. 1), oraz stosownie do swych zdolności, kwalifikacji i umiejętności zawodowych ma równy dostęp do każdego urzędu publicznego (ust. 2). Korzystanie z praw cywilnych i obywatelskich, dostęp do urzędów publicznych, jak również prawa nabyte w służbie publicznej są niezależne od wyznania religijnego. Nikt nie może być gorzej traktowany ze względu na przynależność lub nieprzynależność do jakiegoś wyznania lub światopoglądu (ust. 3). Zasada równości odnosi się również do prawa wyborczego (art. 28 ust. 1UZ). Zgodnie z art. 39 UZ posłowie do Bundestagu są wybierani w wyborach powszechnych, bezpośrednich, wolnych, równych i w tajnym głosowaniu. Są oni przedstawicielami całego narodu, nie są związani zaleceniami ani instrukcjami i podlegają wyłącznie własnemu sumieniu. Uprawnionym do wybierania jest każdy, kto ukończył 18 lat, wybrany może być każdy, kto osiągnął pełnoletniość (*Allgemeinheit und Gleichheit der Wahl*). Równość przejawia się również w jednakowym dostępie

⁷⁰ J. Ciapała, *Koncepcja regulacji prawnej pozycji mniejszości niemieckiej w Polsce oraz Polaków zamieszkałych w RFN*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, Toruń 2012, s. 765.

⁷¹ Artykuł 3 UZ nie daje podstawy do dochodzenia roszczeń związanych z niewywiązywaniem się z wynikających z niego uprawnień dla mniejszości narodowych lub ich członków. Pojawiły się sugestie, aby w tym artykule pojawił się zapis, związany z zakazem stosowania praktyk dyskryminacyjnych wobec mniejszości. Ostatecznie jednak, zrezygnowano z tego. M. Boden, *Nationalitäten, Minderheiten und ethnische Konflikte in Europa- Ursprünge, Entwicklungen, Krisenherde*, München 1993, s. 77 i G. Janusz, *Mniejszości narodowe w Niemczech* [w:] A. Wolff-Powęska, E. Schulz (red.), *Być Polakiem w Niemczech*, Poznań 2000, s. 108.

do wszystkich organizacji (art. 9 ust. 3), w prawach i w obowiązkach w każdym kraju związkowym (art. 33 ust. 1), w jednakowym dostępie do edukacji i opieki lekarskiej.

Na mocy art. 6 ust. 1 UZ małżeństwo i rodzina znajdują się pod szczególną opieką państwa. Pod pojęciem małżeństwa ustrojodawca niemiecki rozumie dobrowolnie zawarty związek kobiety i mężczyzny przy współudziale państwa. Prawną ochroną objęte są tylko związki małżeńskie jako „prawnie przewidziana forma zamkniętej i zasadniczo nierozrwalnej wspólnoty życiowej mężczyzny i kobiety”. Prawo niemieckie nie zakazuje rozwodów. Dopuszcza unieważnienie małżeństwa wyrokiem sądu z powodów określonych w §§ 1314 i 1316 Bürgerliches Gesetzbuch – BGB⁷². Są nimi m. in. nieletniość (małżonek nie ukończył 16 lat) i bigamia⁷³. Tym samym zabroniło zawierania wczesnych małżeństw, zgodnych z kulturą mniejszości romskiej.

Rodzina obejmująca małżonków lub małżonków z dziećmi, zamieszkałych w jednym domu, jak i bliższych lub dalszych krewnych niemieszkających razem korzysta ze szczególnej ochrony państwa. Jest ono zobowiązane do udzielania pomocy i wsparcia rodzin znajdujących się w potrzebie, np. poprzez ulgi podatkowe. Dziecko z uwagi na swą niedojrzałość fizyczną i psychiczną, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed jak i po urodzeniu. Wychowanie dzieci jest prawem rodziców, a państwo ma zakaz nieuzasadnionej ingerencji w proces wychowania. Choć konstytucja niemiecka nie mówi wprost o wychowaniu dzieci zgodnie z przekonaniami rodziców, to takie prawo wynika pośrednio z szeroko pojmowanego prawa rodziców do wychowania dzieci, o którym stanowi art. 6 ust. 2 UZ⁷⁴. Odłączenie dzieci od rodziny wbrew woli rodziców może nastąpić jedynie na mocy ustawy, kiedy oni zawiodą, nie wywiązują się ze swych obowiązków lub z innych powodów dzieci są zaniedbywane (art. 6 ust. 3 UZ)⁷⁵. Każda rodzina swobodnie decyduje

⁷² Bürgerliches Gesetzbuch z 2 stycznia 2002 r.

⁷³ K. Frowal-Dolata, *Przyczyny unieważnienia małżeństwa w polskim prawie rodzinnym oraz w wybranych państwach UE*, [w:] *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*, vp. XI, A.D. MM XIII, Kraków 2013 s. 113. strona internetowa: <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/4dd05c5c-71c8-4375-aa30-a227e9c4c239> [dostęp: 13.02.2018].

⁷⁴ W. Tkaczyński, *op. cit.*, s. 119.

⁷⁵ W Niemczech prawa dzieci są traktowane jako część praw człowieka. Niemcy są sygnatariuszami wielu umów międzynarodowych, chroniących prawa dzieci, w tym Konwencji ONZ o prawach dziecka z 1989 r., która wprowadza 4 podstawowe prawa: zasadę niedyskryminacji i nadrzędności interesu dziecka, prawo do życia i do rozwoju oraz szanowania zdrowia dziecka. W 2004 r. weszła w życie w Niemczech konwencja dotycząca zakazu udziału dzieci w konfliktach zbrojnych, a od 2009 r. obowiązuje także Konwencja zakazująca sprzedaży dzieci, ich prostytucji i dziecięcej pornografii. Dzieci są chronione również przed przemocą i pracą przymusową. Konwencja w sprawie udziału dzieci w postępowaniu, gwarantuje im prawo do wyrażania i poszanowania własnego zdania przed organami władzy państwowej. Dzieci, niezależnie od pochodzenia powinny mieć równy dostęp do pożywienia, wody, mieszkania i opieki medycznej. *Deutscher Bundestag, Unterrichtung durch die Bundesregierung, Zwölfter Bericht der Bundesregierung über ihrer Menschenrechtspolitik*, 18. Wahlperiode (18/10800), strona: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/108/1810800.pdf>, s. 211. [dostęp: 05.07.2018].

o sobie we wszystkich kwestiach związanych z jej istnieniem. Ustawodawca niemiecki obejmuje ochroną również macierzyństwo. Zgodnie z art. 6 ust. 4 UZ każda matka ma prawo do ochrony i opieki ze strony wspólnoty. Wszystkie dzieci są równe wobec prawa, co ma zapewnić równość szans dzieci pozamałżeńskich i urodzonych w małżeństwie (art. 6 ust. 5 UZ).

Prawo niemieckie chroni indywidualność każdego człowieka (*Allgemeines Persönlichkeitsrecht*). Wiąże się ona z wolnością wyboru własnego postępowania, zgodnie z wyznawaną przez siebie moralnością i systemem wartości. Zgodnie z art. 2 ust. 1 Konstytucji niemieckiej, każdy ma prawo do wolnego rozwoju własnej osobowości, o ile nie narusza to praw innych osób, porządku publicznego lub zasad moralności⁷⁶. Indywidualność jest uznawana za najwyższy cel ludzkiego życia. Składa się na nią prawo jednostki do szacunku do samego siebie, wolności słowa, obrazu i poglądów (art. 5 UZ), wyboru religii (art. 4 UZ), pracy (art. 12), ochrona własnego wizerunku, uprawnienie jednostki do przedstawienia samej siebie oraz do decydowania o zasięgu publicznym informacji o niej, korzystania ze swobody przemieszczania się na obszarze całego kraju, prawo do wyboru małżonka, ochrony przed ingerencją we własne życie, prawo do poznania swego pochodzenia. Pełna realizacja tego prawa następuje w warunkach ochrony sfery prywatności i intymności, życia rodzinnego, nietykalności osobistej, równouprawnienia mężczyzn i kobiet, równości wszystkich ludzi wobec prawa, wolności wyboru zawodu, z możliwością składania petycji, z demokratycznymi regułami funkcjonowania społeczeństwa. Federalny Trybunał Konstytucyjny w swym wyroku z dnia 15 stycznia 1958 r. stwierdził: „Nieskrępowanie osobowości człowieka oraz jego godność stanowią najwyższą wartość prawną w obrębie porządku konstytucyjnego”⁷⁷.

Prawo do prywatności zagwarantowane jest w art. 13 UZ, zapewniając każdemu prawo do decydowania o swoim życiu osobistym⁷⁸. Jego zakres obejmuje ochronę życia prywatnego i rodzinnego oraz ochronę czci i dobrego imienia. Prywatność musi pozostać wolna od ingerencji państwa i innych osób. Każdy człowiek posiada prawo do samotności, odrębności, spokoju i odpoczynku, z których wynikają jego inne uprawnienia, np. ochrona miru domowego, przed podsłuchami, rewizją osobistą, przeszukaniem domu, ochrona własnego wizerunku, prawo do własnego imienia i nazwiska, do utrzymywania kontaktów z bliskimi, gwarancje nietykalności osobistej, autonomii informacyjnej, swobody poruszania się, wolności religijnej, informacje o rachunkach bankowych, o stanie zdrowia, o pochodzeniu rodziców, o toczącym się przeciwko jednostce postępowaniu sądowym, prawo dostępu do informacji o sobie, jak

⁷⁶ J. Detjen, *Die Werteordnung des Grundgesetzes*, Wiesbaden 2009, s. 100.

⁷⁷ W. Tkaczyński, *op. cit.*, s. 87.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 58.

i sprostowania nieprawdziwych lub nieścisłych informacji, prawo do decydowania o swym życiu osobistym, prawo do swobodnego rozwoju osobowości i do wychowania dzieci zgodnie z własnym światopoglądem⁷⁹. Prawo do prywatności obejmuje również ochronę w szerokim wymiarze danych osobowych (głos, kod DNA, wizerunek- geometria twarzy, odczyt tęczy oka, podpis, odcisk linii papilarnych).

Ingerencja państwa w prywatność jednostki bezwzględnie wymaga podstawy ustawowej, musi być konieczna ze względu na ochronę dóbr wyższego rzędu i podjęta w razie zagrożenia dla porządku społeczno - gospodarczego i bezpieczeństwa państwa. Art. 10 UZ gwarantuje jednostce prawo do ochrony tajemnicy korespondencji. Obecnie obejmuje ona również nowoczesne środki komunikowania się. Prawo do ochrony tajemnicy korespondencji może być ograniczone wyłącznie względami bezpieczeństwa państwa, kiedy o jego naruszeniu jednostka nie będzie informowana. W dobie powszechnego zagrożenia atakami terrorystycznymi ze strony fundamentalistów islamskich kontrola państwa w sferę komunikowania się zyskuje swoich zwolenników, choć są i obawy o jej nadużywanie.

W artykule 13 ust. 1 konstytucja zapewnia ochronę miru domowego, stanowiąc, że mieszkanie jest nienaruszalne. W doktrynie prawa niemieckiego mieszkanie oznacza pomieszczenia, służące celom mieszkalnym. Mieszkaniem są piwnica, strych, garaż, pomieszczenie gospodarcze oraz przyczepy kempingowe i wozy Romów. Objęte ochroną w ramach miru domowego są również pomieszczenia służące działalności gospodarczej⁸⁰. Podmiotem chronionym jest osoba posiadająca tytuł prawny do mieszkania (właściciel, użytkownik i najemca⁸¹). Nienaruszalność mieszkania oznacza zakaz przeszukania pomieszczenia, nieuprawnionego wkraczania i przebywania w nim, a warunki przekroczenia zakazów są określone w ust. 3 - 5. Należą do nich podejrzenie popełnienia szczególnie ciężkich przestępstw, zagrożenie bezpieczeństwa ogólnego, bezpieczeństwo osób znajdujących się w pomieszczeniu i niewspółmierne trudności śledcze w razie rezygnacji z podsłuchów. Nienaruszalność mieszkania obejmuje także ochronę przed bezprawną eksmisją mieszkańców lub wprowadzeniem zakazu powrotu do mieszkania. Za naruszenie nietykalności mieszkania traktuje się również hałas i zanieczyszczenie powietrza.

Zgodnie z art. 5 UZ każdy ma prawo do swobodnego wypowiedzania i rozpowszechniania swoich poglądów w słowie, piśmie i w obrazie oraz do pozyskiwania bez

⁷⁹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1162. O naruszeniu możemy mówić wówczas, gdy pozyskane informacje w postępowaniu karnym są następnie przekazywane innym instytucjom. Inna sprawa, to kwestia zbierania i zabezpieczenia danych.

⁸⁰ T. Schilling, *Internationaler Menschenrechtsschutz*, Tübingen 2004, s. 99.

⁸¹ W. Tkaczyński, *op. cit.*, s. 129.

przeszkód informacji z powszechnie dostępnych źródeł. Zapewnia się wolność prasy oraz wolność informacji za pośrednictwem radia, telewizji i filmu. Nie stosuje się cenzury. Obowiązuje wolność sztuki i nauki, badań naukowych i nauczania. Wolność nauczania nie zwalnia od wierności wobec konstytucji (ust. 3). Wolność wypowiedzi ma szeroki zakres podmiotowy i przedmiotowy. Słowo każdy oznacza, że przysługuje ona także członkom mniejszości narodowych i innych mniejszości, cudzoziemcom i bezpaństwowcom. Obejmuje debatę publiczną, wypowiedź artystyczną, informację prasową, a formami wyrażania własnych myśli mogą być gesty, dzieła sztuki, prasa, plakaty, telewizja, radio, sieć komputerowa, płyty, wystawy i odczyty. Państwo ma aktywnie wspierać media (np. mniejszościowe), gdyż są one częścią społeczeństwa demokratycznego i obywatelskiego. Konieczność uzyskania koncesji na działalność radia lub telewizji nie narusza wolności rozpowszechniania informacji i wypowiedzi⁸². W Niemczech problemem jest jednak brak przedstawicieli mniejszości w redakcjach telewizyjnych, prasowych i radiowych⁸³. Członkowie mniejszości postulują „bardziej kolorowy obraz mediów” i zachowanie ich różnorodności.

Granice korzystania z wolności słowa wyznacza dobro innej osoby (poszanowanie jej praw i dobrego imienia). Zabroniona jest zniewaga i zniesławienie. W stosunku do mniejszości zakazane jest używanie tzw. mowy nienawiści. Granice wolności słowa wyznacza art. 130 niemieckiego kodeksu karnego⁸⁴. Zakazane są rasizm, ksenofobia i szowinizm, podżeganie do wojny oraz negowanie holocaustu, zbrodni wojennych i przeciwko ludzkości. Przepęstwem

⁸² Każdy ma prawo szukać informacji, zdobywać je z dowolnych źródeł i dowolnie rozpowszechniać, zarówno na piśmie, jak i ustnie.

⁸³ Jest to skutkiem istniejących w Niemczech stereotypów, iż programy te są nieprofesjonalnie i źle robione, D. Müller, *Einstellungen von Journalisten bei der Integration ethnischer Minderheiten*, [w:] R. Geissler, H. Pöttker (red.), *Massenmedien und die Integration ethnischer Minderheiten in Deutschland*, Bielefeld 2009, s. 152.

⁸⁴ Niemiecki Kodeks karny (VStGB-Strafgesetzbuch) zabrania w § 130 nawoływania do nienawiści, przemocy lub arbitralności wobec grupy narodowej, rasowej, religijnej lub etnicznej, wobec części ludności lub wobec jednostki z powodu przynależności do wyżej wymienionej grupy lub części ludności. W ust. 1 pkt 2 stanowi, że kto atakuje godność ludzką innych osób poprzez obrazę, złośliwe obrażanie lub zniesławienie wyżej wymienionej grupy, części ludności lub osoby, za jej przynależność do wyżej wymienionej grupy lub części ludności, podlega karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do pięciu lat. Karze pozbawienia wolności do 3 lat lub karze grzywny podlega ten: a) kto rozpowszechnia lub udostępnia publicznie tekst, który nawołuje do nienawiści wobec danej grupy ludności lub osoby fizycznej z powodu jej przynależności do danej grupy lub części ludności lub oferuje, dostarcza lub udostępnia go osobie poniżej 18 roku życia; b) kto nawołuje do podjęcia brutalnych lub arbitralnych środków wobec osób lub większości osób, o których mowa w lit. a, c) kto atakuje godność ludzką każdej osoby lub większości osób, o których mowa w lit. a, poprzez obrazę, złośliwe obrażanie lub zniesławienie podlega tej samej karze (ust. 2 pkt 1-3). Karze podlega także ten, kto produkuje, pozyskuje, dostarcza, przechowuje tekst na składzie, oferuje, reklamuje lub zobowiązuje się do jego przywozu, w celu wykorzystania go przez inną osobę w celach określonych we wcześniejszych punktach. Każdy, kto aprobejuje, zaprzecza lub banalizuje czyn, taki jak opisany w § 6 ust. 1 Międzynarodowego Kodeksu Karnego, popełniony zgodnie z zasadami narodowego socjalizmu w sposób, który może zakłócać spokój publiczny, publicznie lub na zgromadzeniu, podlega karze pozbawienia wolności do lat pięciu lub grzywnie (ust. 3). Każdy, kto udostępnia treści, o których mowa w ust. 3 i 4, osobom poniżej osiemnastego roku życia lub ogółowi społeczeństwa za pośrednictwem radia lub telemediów również podlega karze (ust. 5).

jest także obraza uczuć religijnych. Można ograniczyć wolność słowa z uwagi na ochronę bezpieczeństwa publicznego, porządku publicznego, ochronę zdrowia i moralności.

Dla wolności religii kluczowe są art. 4, 12a, 140⁸⁵ i 141 UZ. Artykuł 4 UZ określił relacje między państwem a wspólnotami religijnymi, uznając wolność wyznania, sumienia, przekonań religijnych i światopoglądowych za nienaruszalną i zapewniając swobodne wykonywanie praktyk religijnych. Ustęp 3 tegoż artykułu zawiera klauzulę sumienia, przewidując możliwość zwolnienia ze służby wojskowej z bronią w ręku, wbrew swemu sumieniu. Klauzula sumienia wynika z etycznej postawy rekruta, który powołując się na nią, musi wykazać, jakie nieodwracalne duchowe szkody powstaną, gdy będzie on zmuszony służyć w wojsku. W demokratycznym państwie prawa odmowa służby wojskowej z uwagi na przekonania jest prawem każdego obywatela⁸⁶. W art. 12 a ust. 2 konstytucja stanowi, że odmawiający ze względów sumienia służby wojskowej z bronią w ręku, może zostać zobowiązany do służby zastępczej⁸⁷. Regulująca ją ustawa nie może naruszać wolności sumienia.

W Niemczech konstytucyjny model rozdziału państwa i kościołów, i związków wyznaniowych zakłada brak ingerencji władz w wewnętrzne sprawy wspólnot wyznaniowych przy jednoczesnym wsparciu ich istnienia i rozwoju⁸⁸. Niemcy mają tradycję zawierania umów prawnowyznaniowych, które przybierają różne formy. Mogą one regulować całość relacji występujących pomiędzy federacją (krajem związkowym) i związkiem religijnym, albo jej wycinek. Prawną regulację tych umów normuje art. 140 UZ i konstytucje landów⁸⁹. Od wspólnoty jako strony umowy wymaga się, by była trwała, miała wyodrębnioną formę organizacyjną, skupiała sprawdzalną liczbę wiernych, by była lojalna wobec państwa niemieckiego, transparentna w działaniu i szanowała zasady prawa. Warunkiem uzyskania przez wspólnotę statusu grupy religijnej (korporacja prawa publicznego) jest spełnienie

⁸⁵ Zgodnie z art. 140 niemieckiej UZ, nikt nie jest zobowiązany do ujawnienia swych przekonań religijnych.

⁸⁶ Szczegółowo orzecznictwo Federalnego Trybunału Konstytucyjnego w zakresie wolności religijnej omawiam w artykule: W. Kundera, *Federalny Trybunał Konstytucyjny Niemiec o wolności wyznania i sumienia* [w:] G. Leszczyński (red.), *Łódzkie Studia Teologiczne-Prawo w służbie codzienności* (cz. IV), 28/3, Łódź 2019 r., ss. 149-160. Artykuł jest dostępny na stronie internetowej czasopisma: [http://archidiecezja.lodz.pl/lst/pdf/28\(2019-3\)-Weronika-Kundera-Federalny-Trybunał-Konstytucyjny-Niemiec-o-wolnosci-wyznania-i-sumienia.pdf](http://archidiecezja.lodz.pl/lst/pdf/28(2019-3)-Weronika-Kundera-Federalny-Trybunał-Konstytucyjny-Niemiec-o-wolnosci-wyznania-i-sumienia.pdf) (dostęp: 10.10.2019 r.).

⁸⁷ Zwolnienia z uwagi na klauzulę sumienia reguluje ustawa o służbie wojskowej (Wehrpflichtgesetz) z dnia 21 czerwca 1956 r.

⁸⁸ A. Paluszek, *Niemiecka Konferencja ds. Islamu w kontekście podmiotowości politycznej muzułmanów*, [w:] M. Wida-Behiesse (red.), *Islam w Europie. Bogactwo różnorodności czy źródło konfliktów?*, Warszawa 2012, s. 256.

⁸⁹ Takie umowy regulowała również Konstytucja NRD, co było niespotykane w systemach konstytucyjnych państw socjalistycznych. M. Olszówka, *Ustawy wyznaniowe. Art. 25 ust. 5 Konstytucji RP - próba interpretacji*, Warszawa 2010, s. 19.

wszystkich kryteriów. Państwo ma prawo by sprawdzić, czy dana religia i kościół nie są niebezpieczne dla obywateli. Niemiecki prawodawca odróżnił wolność religijną od wolności wyznania, co dało władzy prawo żądania informacji na temat wyznania i ujawnienia danych osobowych członków grupy wyznaniowej, łącznie z doktryną i sposobami działania⁹⁰. Status wspólnoty religijnej daje korzyści majątkowe, podatkowe i edukacyjne. W Niemczech płacący podatek kościelny ujawniają mimochodem swoje wyznanie, co jest sprzeczne z zasadą nieujawniania informacji o wyznawanej religii. Sytuacja ta jest fenomenem w całej Europie i wynika z tradycji tego kraju⁹¹. Wspólnoty religijne działają na gruncie wolności stowarzyszania się. Państwo jest zobowiązane zapewnić ochronę ich członkom i majątku. Gwarancję przestrzegania praw wolności religijnej dopełnia art. 141 UZ, zgodnie z którym posługi duszpasterskie mogą być wykonywane dobrowolnie przez związki wyznaniowe w szpitalach, zakładach karnych i innych instytucjach publicznych⁹².

Powszechne prawo do nauki jest zawarte w art. 7 Ustawy Zasadniczej, będącym uzupełnieniem jej art. 6. Na mocy ust. 1 art. 7 państwo sprawuje nadzór nad szkolnictwem i finansuje instytucje kształcenia, by zapewnić edukację na odpowiednim poziomie⁹³. Za organizację szkół w Niemczech są odpowiedzialne kraje związkowe. One także wydają regulacje dotyczące obowiązku szkolnego, które dotyczą każdego dziecka po ukończeniu 6 roku życia i obejmują zazwyczaj 9-10 lat szkolnych. Dla ucznia dwukrotnie powtarzającego jedną klasę, obowiązkowe szkolnictwo kończy się wraz z upływem wymaganego okresu nauczania. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczeń ma obowiązek wyboru zawodu, do którego przygotowują szkoły zawodowe. Generalnie dzieci uczą się w szkołach na terenie zamieszkiwanego landu. Zwolnienie z obowiązku szkolnego jest możliwe w ściśle określonych przypadkach⁹⁴. Niedopełnienie obowiązku szkolnego wiąże się z karami pieniężnymi dla rodziców (opiekunów), w wysokości określonej przez landy. W Hamburgu, Hesji i Sarze grozi za to kara 6 miesięcy pozbawienia wolności. Dodatkowo osoba opiekująca się dzieckiem, może zostać ograniczona całkowicie lub częściowo w swych prawach rodzicielskich. Krytycy obowiązku szkolnego oceniają go w kategoriach paternalizmu państwa wobec rodziców, których prawo do wychowania dzieci pozostaje w tle tego obowiązku. Konstytucje niektórych

⁹⁰ B. Rogowska, *Kategoria równości w kościołach i organizacjach wyznaniowych w państwach członkowskich UE i prawie wspólnotowym* [w:] W. Bokajło, A. Paczeński (red.), *Równość w Unii europejskiej - teoria i praktyka*, Wrocław 2008, s. 151.

⁹¹ *Ibidem*, s. 156.

⁹² M. Safjan, L. Bosek, (red.), *op. cit.*, s. 1253.

⁹³ T. Schilling, *op. cit.*, s. 108.

⁹⁴ Np. wobec dzieci, które nie osiągnęły wystarczającego rozwoju fizycznego, psychicznego i duchowego. Istnieje możliwość zwolnienia z lekcji sportu i pływania dziewcząt islamskich z powodu ich konfliktu w wierze. W Lipsku zezwala się na pływanie w burkini.

landów wyróżniają prawo do nauki i obowiązek nauki. Prawo do nauki pozwala na realizację innych praw zawartych w Ustawie Zasadniczej np. prawa do rozwoju osobowości, prawa rodziców do wychowania dzieci, prawa do wyboru zawodu, prawa do nauczania i prowadzenia badań naukowych, wolności wyznania, światopoglądu i przekonań religijnych⁹⁵.

Konstytucja niemiecka przewiduje nauczanie religii w szkołach. Na mocy art. 7 ust. 3 UZ nauka religii w szkołach publicznych, z wyjątkiem szkół bezwyznaniowych, jest zwykłym przedmiotem nauczania. Odbywa się ona zgodnie z zasadami związków wyznaniowych, co nie narusza nadzoru państwa nad szkołami⁹⁶. Władza publiczna ponosi koszty organizacji lekcji religii w szkołach. Rodzice (opiekunowie) mają prawo do decydowania o udziale dziecka w nauce religii (ust. 2). Dzieci, które ukończyły 14 rok życia same decydują o wyznaniu i swym uczestnictwie w lekcji religii (*Religionsmündigkeit*, tzw. dojrzałość religijna). Jeżeli rodzice nie są zgodni w kwestii wychowania religijnego swego dziecka, ich spór rozstrzyga sąd rodzinny, po wysłuchaniu dziecka, które ukończyło 10 rok życia⁹⁷. Żaden nauczyciel nie może być wbrew swej woli zmuszony do nauczania religii (ust. 3). Zasada ta podkreśla także indywidualną wolność wyznania nauczyciela i zakaz jego dyskryminacji z powodu wyznania. Artykuł 7 ust. 5 przewiduje możliwość założenia prywatnej szkoły wyznaniowej, co jest obostrzone wieloma warunkami władzy oświatowej landu, na terenie którego szkoła taka ma powstać. Rodzice mogą wyrażać swą dezaprobatę dla zajęć proponowanych przez szkołę. Nie zaakceptowali wspólnych zajęć sportowych dla dziewcząt i chłopców muzułmanie, a Federalny Sąd Administracyjny (BVerw GE 6 C 8.91) uznał ich prawo w tym zakresie. Problemem jest także wspomniany wyżej status religii jako zwykłego przedmiotu w szkole, wynikający z art. 7 ust. 3 UZ. FTK orzekł, że rezygnacja z lekcji religii nie zwalnia ucznia z uczestnictwa w zajęciach z etyki. Szkoła nie może prowadzić indoktrynacji, a przekazywane przez nią informacje na temat religii muszą być obiektywne, krytyczne i pluralistyczne⁹⁸. Art. 5 ust. 3 UZ podkreśla wolność nauki, badań naukowych, sztuki i nauczania. Wszelkie kontrowersje związane z prawem do nauki są rozstrzygane przez Federalny Trybunał Konstytucyjny.

⁹⁵ L. Elle, *Das Rahmenübereinkommen des Europarates zum Schutz der nationalen Minderheiten und der Minderheitenpolitik in der Lausitz*, Budziszyn 2005, s. 28.

⁹⁶ Kontrowersje budzi natomiast obowiązek zorganizowania lekcji religii dla muzułmanów. <https://www.juracademy.de/grundrechte/schulwesen-schema.html>, (dostęp: 05.08.2018 r.).

⁹⁷ A. Jakuszewicz, *Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami a wolność sumienia i religii dzieci w Konstytucji RP oraz w Konwencji o Prawach Dziecka*, [w:] „Studia z zakresu prawa, administracji i zarządzania UKW”, Bydgoszcz, T. 3 (16), Bydgoszcz 2013, s. 129. Zob. Gesetz über die religiöse Kindererziehung z 15 czerwca 1921, RGBI, s. 939 w brzmieniu nadanym po nowelizacji z dnia 17 grudnia 2009, BGBl I, s. 2586.

⁹⁸ T. Schilling, *op. cit.*, s. 113.

Ochrona danych osobowych nie została objęta bezpośrednią ochroną w konstytucji Niemiec. Przewidują ją natomiast konstytucje poszczególnych krajów związkowych, m.in. art. 13 Konstytucji Berlina, art. 11 Konstytucji Brandenburgii, art. 12 Konstytucji Bremy, art. 4 ust. 2 Konstytucji Północnej-Westfalii, art. 33 Konstytucji Saksonii i art. 6 Konstytucji Turyngii. Na szczeblu krajowym ochronę danych osobowych reguluje ustawa o państwowej ochronie danych osobowych (*Bundesdatenschutzgesetz*- BDGS) z 1977 r.⁹⁹, która określa zasady ochrony danych osobowych w administracji państwowej i w sferze działalności prywatnej (tj. instytucji, związków, przedsiębiorstw). Prócz niej, kraje związkowe wprowadziły u siebie własne ustawy o ochronie danych osobowych. Przepisy dotyczące ochrony danych osobowych zawierają m. in. ustawy o usługach telekomunikacyjnych i pocztowych, o ochronie konsumentów. Ochroną objęte są również dane o wiernych zbierane przez Kościoły. Jednostka ma prawo do kontrolowania treści i obiegu informacji o sobie zgromadzonych przez podmioty je przechowujące. Pozyskiwanie i korzystanie z tzw. wrażliwych danych osobowych wymaga wyraźnej zgody na przetwarzanie tych danych.

Obywatelstwo jest to więc prawna łącząca jednostkę z państwem, na mocy której jednostka ma określone prawa i obowiązki wobec państwa, a państwo ma obowiązki i prawa wobec jednostki. Zgodnie z art. 116 Konstytucji niemieckiej, Niemcem jest każdy, kto posiada niemiecką przynależność państwową lub kto jako uchodźca lub wypędzony narodowości niemieckiej, jego małżonek lub potomek znalazł przyjęcie na obszarze Rzeszy Niemieckiej (tzw. *Späteraussiedler*), według stanu z dnia 31 grudnia 1937 roku (ust. 1). Byłym niemieckim przynależnym państwowym, którzy między dniem 30 stycznia 1933 roku a 8 maja 1945 roku z przyczyn politycznych, rasowych lub religijnych zostali pozbawieni przynależności państwowej, a także ich potomkom, należy przynależność tę, na ich wniosek przywrócić. Uważa się, że nie stracili oni przynależności państwowej, jeżeli osiedlili się w Niemczech po 8 maja 1945 roku i nie wyrazili innej woli (ust. 2)¹⁰⁰.

Zgodnie z art. 16 ust. 1 Konstytucji Niemiec nie można nikogo pozbawić niemieckiego obywatelstwa. Odebranie obywatelstwa wbrew woli obywatela może nastąpić jedynie na

⁹⁹ Gesetz zum Schutz vor Mißbrauch personenbezogener Daten bei der Datenverarbeitung (Bundesdatenschutzgesetz - BDSG) z dnia 1 stycznia 1997 r., BGBl 1997, Teil 1, Nr 1, S. 201.

¹⁰⁰ Występuje wiele form wtórnego nabycia obywatelstwa. Nabycie obywatelstwa niemieckiego może nastąpić poprzez : 1) przodków; jeżeli matka lub ojciec byli Niemcami, nabycie obywatelstwa następuje automatycznie (durch Erklärung), 2) małżeństwo z obywatelem Niemiec, 3) długotrwały pobyt w Niemczech (co najmniej 8 lat-durch Aufenthalt), 4) otrzymanie obywatelstwa przez dziecko, które urodziło się w Niemczech (durch Geburt), 5) dzieci, mogą uzyskać niemieckie obywatelstwo przez adopcję (durch Annahme als Kind). Warunkiem uzyskania obywatelstwa przez osoby dorosłe jest znajomość języka niemieckiego, znajomość niemieckiej kultury i historii, zdolność do utrzymania się oraz niekaralność (§§ 3, 6 i 9 ustawy o obywatelstwie niemieckim (Deutsches Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz z 22 lipca 1913 r. ze zm.).

podstawie ustawy i tylko wtedy, gdy obywatel nie stanie się przez to bezpaństwowcem. Obywatel niemiecki nie może zostać wydany za granicę. Ustawa może przewidywać szczególne wypadki wydalenia do krajów członkowskich Unii Europejskiej lub do sądu międzynarodowego, o ile poszanowane zostały zasady państwa prawa (ust. 2). Utrata niemieckiego obywatelstwa została obostrzona rygorystycznymi warunkami, aby nie dopuścić do powtórzenia się dramatycznych wydarzeń z historii z 15 listopada 1941 r., kiedy władze hitlerowskie pozbawiły aktem niższego rzędu obywatelstwa niemieckiego setki tysięcy Żydów. Dziś wymaga się, by zasady ochrony obywatelstwa występowały w aktach prawnych o najwyższej randze i zawierały najwyższy standard ochrony. Przepis art. 16 UZ ma swą podstawę w art. 15 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ, który przewiduje zakaz samowolnego pozbawiania obywatelstwa.

Obywatele mają zapewnioną ochronę w dalszych artykułach Ustawy Zasadniczej, zapewniających swobodę przemieszczania się, zakładania związków i stowarzyszeń, wolność wyboru zawodu oraz miejsca pracy. Problem w zastosowaniu tych praw związany jest jednak z ich wykładnią. Art. 116 UZ łączy obywatelstwo niemieckie z pochodzeniem, wychowaniem i kulturą. Przyjmuje on historyczną definicję Niemca, który winien być głównym biorcą konstytucyjnych wolności i uprawnień. Konstytucja RFN w przeciwieństwie do polskiej nie wprowadziła przepisu bezpośrednio chroniącego żyjące w tym kraju mniejszości. Rząd niemiecki stoi na stanowisku, że wystarczające dla ich ochrony są art. 3 i 33 pkt 1 i 2 UZ, które stanowią, o równości obywateli niemieckich w każdym kraju związkowym, o ich równych prawach i obowiązkach obywatelskich, bez względu na miejsce zamieszkania w Niemczech. Zgodnie z nimi obywatel Niemiec posiada równy dostęp do każdego urzędu stosownie do swoich kwalifikacji i umiejętności zawodowych¹⁰¹.

Zgodnie z art. 11 Konstytucji Niemiec każdy obywatel może swobodnie przemieszczać się na całym obszarze państwa (ust. 1). Tym samym państwo nie może swym obywatelom zabronić przeniesienia się w inne miejsce ani zmusić ich do zmiany miejsca zamieszkania. Prawo do przeniesienia się do innego regionu lub miasta może być ograniczone tylko przez ustawę lub na podstawie ustawy i tylko w przypadkach wyższej konieczności (zagrożenia dla bytu państwa, epidemii, klęski żywiołowej, w celu ochrony młodzieży przed zaniedbaniem,

¹⁰¹ S. Łodziński, *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych-perspektywa europejska. Kancelaria Sejmu. Biuro studiów i ekspertyz*, Warszawa 2002, s. 49. http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf/r-208.pdf, (dostęp: 05.07. 2018 r.). Prawa mniejszości są pośrednio chronione także w innych przepisach ustawy zasadniczej, dotyczących praw człowieka i obywatela niemieckiego. Przepisy konstytucji regulują prywatne i publiczne życie obywateli Niemiec, zatem i mniejszości. H. Schambeck, *Beiträge zur Verfassungs- und Europarecht*, Wien 2014, s. 367.

itp.). Swoboda przemieszczania się może być zakazana, gdy chodzi o przeniesienie się w niebezpieczne miejsca, zwłaszcza w regiony, w których panuje przeludnienie lub prowadzona jest ewakuacja ludności z powodu istniejącego zagrożenia katastrofą. Ograniczenie swobody przemieszczania się może dotyczyć Niemców pobierających zasiłki socjalne lub zasiłki dla bezrobotnych¹⁰², gdyż zgodnie z wykładnią prawa niemieckiego, ich przeniesienie się może być szczególnym obciążeniem dla reszty obywateli¹⁰³. Ograniczenia mogą dotyczyć osób o innej niż niemiecka narodowości lub uchodźców w związku z koniecznością zapewnienia równego obciążenia dla krajów związkowych, tak aby żadna gmina niemiecka nie była nadmiernie obciążona ludźmi, którzy w niej mieszkają i nie dotyczyły jej trudności integracyjne. Chodzi tu więc o zapewnienie odpowiedniego poziomu życia wszystkim mieszkańcom Niemiec¹⁰⁴.

Obywatele mają prawo do wjazdu na obszar Niemiec, wjazdu lub emigracji z kraju (ust. 2 tego artykułu). Zakazy w tym zakresie mogą powstać w związku z toczącym się postępowaniem karnym, kiedy dla jego prawidłowości, konieczne jest zarządzenie o zakazie pobytu lub nakazie przebywania w danym miejscu lub o dozorze policji wobec osoby podejrzanej. Na mocy niemieckiej ustawy o paszportach, istnieje również możliwość ograniczenia prawa do podróży i wjazdu z kraju osobom, które nie spełniły obowiązków alimentacyjnych względem członków swych rodzin bądź nie zapłaciły podatków¹⁰⁵. Ich wyjazd jest uzależniony od uregulowania należności. Ograniczenia swobody przemieszczania się mogą być ustanawiane na stałe lub czasowo. Ich wprowadzenie jest dopuszczalne tylko w drodze ustaw i powinno spełniać kryteria proporcjonalności (tzw. *Verhältnismässigkeit*). Prawo niemieckie chroniąc mniejszości przed zmianą proporcji narodowych w zamieszkiwanych przez nie regionach, zabrania grupowego wydalenia z kraju.

Konstytucja niemiecka w art. 12 ust. 1 wprowadza dla swych obywateli wolność pracy w jej trzech aspektach, tj. podmiotowym, kwalifikacyjnym i przestrzennym. Nie jest to prawo socjalne, gdyż państwo nie może wszystkim zagwarantować pracy, a jednostce nie przysługuje roszczenie o nią. Konstytucje nie wszystkich landów zawierają przepis o wolności pracy. Państwo popiera wykonywanie przez każdego pracy, zapewniającej mu utrzymanie. Nie może

¹⁰² Np. ograniczenia do przeniesienia się przez taką osobę do miejsca, gdzie wynajem mieszkania jest droższy.

¹⁰³ *A contartio*-prawo do swobodnego poruszania się nie może dotyczyć osób, które znajdują się w wystarczająco dobrej sytuacji życiowej i z ich swobodą poruszania się nie powstaną dla ogółu społeczeństwa żadne obciążenia.

¹⁰⁴ Kontrowersje wzbudza to, czy można ograniczyć swobodę poruszania się przedstawicielom określonych grup zawodowych z powodu przestrzegania tajemnicy zawodowej, służbowej i handlowej oraz zachowania wolności konkurencji. J. W. Tkaczyński, *op. cit.*, s. 101 i 130.

¹⁰⁵ Państwo może odebrać jednostce paszport bądź go nie wydać.

nikogo zmuszać do pracy, ani żądać wykonywania określonego zawodu (ust. 2 tegoż art.)¹⁰⁶. Może prowadzić aktywną politykę zatrudnienia, nie naruszając wolności wyboru zawodu. Praca przymusowa jest dopuszczalna jedynie w przypadku sądownie orzeczonego pozbawienia wolności (ust. 3), w ramach służby wojskowej, służby zastępczej, w stanach nadzwyczajnych i w czasie klęsk żywiołowych. Praca jest obwarowana zasadą równouprawnienia mężczyzn i kobiet (art. 3 ust. 2 UZ) i zakazem dyskryminacji (art. 3 ust. 3 UZ), na które mogą się powołać również osoby obcego pochodzenia narodowego. Państwo ingeruje w rynek pracy, wprowadzając płacę minimalną, ustanawiając w interesie społecznym reguły wykonywania danego zawodu i chroniąc pracownika przed arbitralnym działaniem pracodawcy. Zapewnia pracownikowi prawo do zabezpieczenia społecznego i ochrony zdrowia. Wprowadza zakazy łączenia pewnych funkcji sprawowanych w państwie z innymi zajęciami. Artykuł 139 UZ gwarantuje pracownikowi prawo do wypoczynku w niedziele i w uznane przez państwo dni świąteczne, by mógł realizować swoje inne konstytucyjne prawa¹⁰⁷.

Ustawa Zasadnicza Niemiec chroni obok wolności indywidualnych również wolność zbiorową, regulując w art. 8 wolność zgromadzeń. Prawo to jest wykonywane kolektywnie, gdyż dotyczy dobrowolnego zebrania się osób na terenie prywatnym lub publicznym, dostępnym dla nieograniczonego kręgu adresatów, by zająć stanowisko w jakiejś kwestii społecznej. Powiązane jest ono z prawem do petycji, do protestu i z wolnością wypowiedzi¹⁰⁸. Podmiotem tego uprawnienia jest każdy człowiek, bez względu rasę, pochodzenie, wyznanie, płeć, który posiada obywatelstwo niemieckie. Art. 8 UZ pozwala wszystkim Niemcom bez zgłoszenia bądź pozwolenia, zebrać się w celach pokojowych. Pod określonymi warunkami z prawa do zgromadzeń mogą korzystać również cudzoziemcy. Konstytucje Berlina i Brandenburgii przyznają je każdemu. Zgodnie z ust. 2 art. 8 UZ zakazane są zgromadzenia, które są sprzeczne z obowiązującym prawem, których cel lub działalność godzą w porządek ustrojowy albo porozumienie między narodami.

W Niemczech wyróżnia się zgromadzenia „pod gołym niebem”, „na wolnym powietrzu”¹⁰⁹ i „zgromadzenia w miejscach ruchu publicznego”¹¹⁰. Wymogiem ich odbycia jest

¹⁰⁶ A. Śledzińska-Simon, *Wolność pracy*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014, s. 584.

¹⁰⁷ K. H. Kästner, *Gesammelte Schriften*, Tübingen 2011, s. 688.

¹⁰⁸ J. Sajfan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1358.

¹⁰⁹ Zakazuje się zgromadzeń pod gołym niebem (*unter freiem Himmel*) jeżeli ich celem jest propagowanie reżimu narodowosocjalistycznego (§15 ust. 2) lub gdy zagrażają one bezpieczeństwu lub porządkowi publicznemu (§15 ust. 1 i 3) ustawy o zgromadzeniach i pochodach; Gesetz über Versammlungen und Aufzüge (Versammlungsgesetz) z 24 lipca 1953 r.

¹¹⁰ M. Sajfan, L. Bosek (red.), *op. cit.*, s. 1364. Chociaż wolność organizowania się powinna być wolna od ingerencji ze strony władz publicznych, państwo jest zobowiązane zapewnić bezpieczeństwo i poszanowanie praw innych osób, a także zmniejszyć uciążliwość odbywania się zgromadzenia (np. wytyczyć objazdy).

pokojowy charakter, zapewniający, że zgromadzenie nie naruszy integralności cielesnej osób uczestniczących w nim, kontrademonstrantów bądź osób postronnych, ani nie doprowadzi do zniszczenia mienia publicznego lub prywatnego (art. 8 ust. 1 UZ)¹¹¹. Zgromadzenia w miejscach publicznie dostępnych wymagają zawiadomienia odpowiednich władz najpóźniej na 48 godzin przed ich rozpoczęciem. Prawo dopuszcza tzw. zgromadzenia spontaniczne (§ 14 Prawa o zgromadzeniach i pochodach), na których gromadzą się osoby pod wpływem aktualnych wydarzeń lub sytuacji. Przyczyny odmowy zgromadzenia są uniwersalne, zatem gdy bezpośrednio zagraża ono porządkowi publicznemu, dobrom wspólnym lub jego organizacja wymaga np. użycia dodatkowych sił policyjnych. Ocena zagrożenia należy do organu wydającego zgodę na zgromadzenie¹¹². Każdy kraj związkowy reguluje indywidualnie wolność zgromadzeń. Obywatelom niemieckim przysługuje także prawo do demonstracji. Dopuszczalna jest kontrademonstracja, o ile jej organizatorzy zapewnią pokojowy jej przebieg. Celem kontrademonstracji nie może być rozbić demonstracji¹¹³.

Na mocy art. 9 ust. 1 UZ Niemcy mają prawo do zakładania związków i stowarzyszeń, z wyjątkiem takich, których cele lub działalność są bezprawne, skierowane przeciwko porządkowi konstytucyjnemu lub idei porozumienia między narodami (ust. 2). Wolność stowarzyszania się obejmuje prawo do założenia organizacji, jej rejestracji, przystąpienia i wystąpienia z organizacji oraz zakaz dyskryminacji z powodu uczestnictwa w niej. Obywatele mają prawo, aby zakładać przedsiębiorstwa społeczne, nastawione nie na zysk, lecz na cele niematerialne, służące integrowaniu się ludności, utrwalaniu kultury i zachowaniu tożsamości narodowej. Przedsiębiorstwa takie zajmują się rękodziełem ludowym, prowadzą działalność artystyczną, oświatową, sportową i gastronomiczną.

Konstytucja niemiecka zapewnia w art. 14 każdemu prawo własności i prawo do dziedziczenia (ust.1). Korzystanie z własności powinno służyć dobru ogółu (ust. 2). Dopuszczalne jest wywłaszczenie uzasadnione interesem publicznym, co wymaga podstawy ustawowej i wypłaty słusznego odszkodowania. Osobie niezadowolonej z jego wysokości przysługuje droga prawna przed sądami powszechnymi (ust. 3). Ochroną objęta jest własność prywatna i inne prawa rzeczowe, roszczenia z zakresu prawa prywatnego, prawa autorskie i niematerialne prawa własności tak długo, jak posiadają one wartość majątkową. Szczegółowe regulacje dotyczące władania, korzystania i rozporządzania rzeczą są zawarte w kodeksie

¹¹¹ Artykuł ten stanowi, że wszyscy Niemcy mają prawo bez uprzedniego zawiadomienia lub zgody, w pokojowy sposób i bez broni gromadzić się.

¹¹² *Zgromadzenia spontaniczne w Niemczech*, strona : http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2012/06/Zgromadzenia_spontaniczne_policy_paper.pdf, [dostęp: 03.06.2020 r.].

¹¹³ T. Schilling, *op. cit.*, s. 136.

cywilnym i w kodeksie karnym. Ustawa Zasadnicza chroni prawo do dziedziczenia, które następuje na mocy testamentu, umowy o spadek lub w drodze ustawy. W razie braku krewnych i małżonka po zmarłym dziedziczy Skarb Państwa.

Na mocy art. 17 Konstytucji Niemiec każdy ma prawo zwracać się indywidualnie lub wspólnie z innymi z pisemnymi prośbami i z zażaleniami do właściwych organów i do parlamentu, co przewidywała już konstytucja z 1919 r. Petycje jako forma uczestnictwa jednostki w życiu społecznym i politycznym, stanowią podstawę społeczeństwa obywatelskiego¹¹⁴. Wykluczona jest ich anonimowość oraz wielokrotne składanie, jeśli petycja w danej sprawie została już rozpatrzona. W Bundestagu działa komisja petycji zajmująca się ich rozpatrywaniem wedle procedury przewidzianej w prawie krajowym. Również prawo do petycji normuje wiele konstytucji landów, np. Konstytucja Bawarii w art. 15.

Art. 103 ust. 1 konstytucji Niemiec stanowi, że każdemu przysługuje prawo do bycia wysłuchanym przez sąd. Każdy ma prawo stanąć przed obiektywnym i niezależnym i bezstronnym sądem (art. 97 UZ). Sąd musi wysłuchać dwóch stron procesu. Stronie przysługuje prawo do odwołania się do wyższej instancji. Czyn podlega karze tylko wtedy, gdy był bezprawny, tj. był zabroniony pod groźbą kary w ustawie przed jego popełnieniem (art. 103 ust. 2). Nikt nie może być ukarany na podstawie powszechnych ustaw karnych więcej niż jeden raz za ten sam czyn (art. 103 ust. 3). Prawo karne w Niemczech przewiduje łagodniejsze traktowanie sprawców tzw. przestępstw niższej wagi (*minder schwerer Fall*). Zalicza się do nich m.in. kradzież przedmiotów mniejszej wartości (*Diebstahl geringwertiger Sachen* § 248 StGB), rozbój o niewielkiej skali (*minder schwere Falle des Raubes* § 249 II StGB), a także zabójstwo, którego sprawca dopuścił się, gdy bez własnej winy został rozgniewany, źle potraktowany lub obrażony przez swą ofiarę. Zakwalifikowanie danego czynu jako przestępstwa mniejszej wagi, powoduje obniżenie ustawowego wymiaru kary. Ponieważ przesłanki obniżenia kary nie są ściśle określone, dają one pole do dowolnej interpretacji, wskutek czego sądy niemieckie często orzekają złagodzenie kary¹¹⁵. Zgłaszane są jednak postulaty zaostrezenia kary dla sprawców takich przestępstw z uwagi na ich brutalność, pozostawiającą trwały ślad w psychice ofiary. Zwolennicy wyższych kar liczą, że będą one odstraszające innych, zwłaszcza młodych od ich popełniania.

¹¹⁴ M. Jaworska, *Petycje a skargi i wnioski*, [w:] R. Balicki, M. Jabłoński (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015, s. 59.

¹¹⁵ K. Banasik, *Wypadek mniejszej wagi w prawie karnym*, [w:] *Prokuratura i Prawo*, z. 3, Warszawa 2008, s. 51-53.

Artykuł 104 Konstytucji Niemiec chroni każdego przed bezprawnym i bezpodstawnym zatrzymaniem, określając przesłanki dopuszczalności ograniczenia wolności. Może nastąpić jedynie na podstawie ustawy i przy zachowaniu przewidzianych w niej norm. W stosunku do zatrzymanych obowiązuje zakaz znęcania się psychicznego i fizycznego. O dopuszczalności i czasie trwania pozbawienia wolności decyduje wyłącznie sędzia. W każdym przypadku pozbawienia wolności niewynikającym z zarządzenia sędziego należy niezwłocznie uzyskać orzeczenie sądowe. Policji zakazane jest przetrzymywanie zatrzymanego w areszcie dłużej niż do końca dnia po ujęciu. Każda osoba zatrzymana na skutek podejrzenia o popełnienie czynu bezprawnego powinna najpóźniej w dzień po zatrzymaniu zostać doprowadzona przed sędziego, który po przesłuchaniu i wysłuchaniu jej, może wydać pisemny nakaz aresztowania z uzasadnieniem lub zarządzić jej zwolnienie. W razie aresztu należy niezwłocznie zawiadomić o nim członka rodziny zatrzymanego, a osadzony ma prawo do kontaktu z dziećmi i z rodziną¹¹⁶.

Zakończenie

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej i Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec szeroko chronią prawa podstawowe jednostki. Konstytucja RP ujmuje te prawa w 45 art., niemiecka w 19. Wiele regulacji powtarza się w obydwu konstytucjach, co jest skutkiem przeniesienia niemieckich norm prawnych do polskiego systemu prawnego w okresie transformacji ustrojowej i konstruowania Konstytucji z 1997 r.¹¹⁷. Ustawa Zasadnicza RFN miała obowiązywać do zjednoczenia Niemiec, przez co znalazły się w niej jedynie najważniejsze prawa podstawowe, które miały zostać rozwinięte w późniejszej konstytucji jednoczącej dwa kraje. Konstytucja RP w o wiele większym stopniu reguluje prawa podstawowe. Każdemu z praw poświęca osobny artykuł. Niemiecka natomiast łączy niekiedy wiele praw w jednym artykule (m.in. prawo życia, nietykalność osobistą i prawo do swobodnego rozwoju, które regulowane są łącznie w art. 2 UZ). Podobnie prawo do równości, zakaz dyskryminacji i kwestia równości mężczyzn i kobiet są unormowane w jednym artykule UZ (art. 3), podczas gdy polska konstytucja rozбивa je na dwa artykuły (art. 32 i 33). Konstytucja Polski chroni także więcej praw podstawowych. W art. 39 wprowadza zakaz eksperymentów medycznych, bez dobrowolnie wyrażonej zgody. Niemiecka ustawa zasadnicza nie reguluje tego prawa, zakładając, że jego poszanowanie wynika pośrednio ze wspomnianego art. 2.

¹¹⁶ Ch. Gusy, *Freiheitsentziehung und Grundgesetz*, s. 3. Strona: <https://pub.uni-bielefeld.de/publication/1780327>, [dostęp: 05.07.2018].

¹¹⁷ R. Grzeszczak, *Transfer myśli prawniczej*, strona : <http://www.polska-niemcy-interakcje.pl/articles/show/18>, (dostęp: 03.06.2020 r.).

Konstytucja RP w art. 51 stanowi o ochronie danych osobowych, podczas gdy niemiecka UZ nie zawiera analogicznego zapisu. Brakuje w niej również przepisów chroniących zdrowie obywateli (tak, jak czyni to w art. 68 Konstytucja RP), osoby niepełnosprawne (art. 69), bezpieczeństwo ekologiczne (art. 74), konsumentów, użytkowników i najemców (art. 76), zobowiązujących państwo do zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych swych obywateli (art. 75), ich zabezpieczenia społecznego (art. 67 i 71). Konstytucja niemiecka pomija ochronę mniejszości narodowych, przesuując ją na poziom landów, w których one zamieszkują. Polska Konstytucja prawa mniejszości reguluje w art. 35, zakładając, że będą one rozwijane w drodze odpowiednich ustaw. Zapewnia każdemu możliwość korzystania z dóbr kultury (art. 73), które to prawo pomija Konstytucja Niemiecka. Polska ustawa zasadnicza zabrania zatrudniania dzieci do 16 roku życia (art. 65), natomiast niemiecka nie reguluje tej kwestii (art. 12). Brak w niej również prawa do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, uregulowanych w art. 66 Konstytucji RP. Polska ustawa zasadnicza odmiennie niż niemiecka stanowi o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości (art. 43).

Szczegółowość regulacji dotyczących niektórych praw podstawowych jest również w obu konstytucjach odmienna. Konstytucja niemiecka nie tylko gwarantuje prawo do nienaruszalności mieszkania, ale w 7 ustępach art. 13 normuje przesłanki jego zawieszenia. Konstytucja Polska, choć zapewnia to prawo, to przypadki jego ograniczenia określa w drodze ustawy (art. 50). Niemiecka ustawa zasadnicza szczegółowo normuje zagadnienie obowiązku służby wojskowej i zwolnienia od niej, czyniąc to w 6 ustępach art. 12a. Konstytucja Polski jedynie wspomina o tym obowiązku, a zasady zwolnienia ze służby określa w drodze ustawy (art. 85). Polska Ustawa Zasadnicza chroni natomiast nie tylko wolność religijną, ale także przyznaje autonomię, niezależność i równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych oraz bezstronność organów władzy publicznej wobec przekonań religijnych i filozoficznych (art. 25). W Konstytucji Niemiec brakuje analogicznego artykułu. Polska Ustawa Zasadnicza wymienia sfery równości praw dla kobiet i mężczyzn (art. 33), natomiast Konstytucja niemiecka pomija tę kwestię (art. 3).

Niektóre prawa podstawowe w obydwu Konstytucjach zostały uregulowane w podobny sposób. Polska i Niemiecka Ustawa Zasadnicza wskazują, że godność człowieka jest nienaruszalna, a jej poszanowanie jest obowiązkiem władz publicznych (art. 1 Konstytucji Niemieckiej i art. 30 Konstytucji Polskiej). Odmiennie regulują natomiast prawa dziecka. Konstytucja Polska nakazuje organom władzy publicznej wysłuchanie dziecka i w miarę możliwości uwzględnienie jego zdania (art. 72). Konstytucja Niemiec nie wspomina o tym

prawie¹¹⁸. Zapewnia natomiast o wiele szerszą ochronę dzieciom urodzonym w związkach pozamałżeńskich (art. 6), aniżeli Konstytucja Polski (art. 72). Polska UZ podkreśla konieczność ochrony praw dziecka, przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, podczas gdy niemiecka wskazuje, że nad wypełnianiem zadań rodziców wobec dzieci czuwa wspólnota.

Konstytucja Polska nakłada więcej obowiązków na swych obywateli niż Konstytucja Niemiecka. O ile ta pierwsza wspomina o obowiązku, wierności i troski o dobro wspólne (art. 82), przestrzegania prawa (art. 83), ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych (art. 84), obrony Ojczyzny i służby wojskowej (art. 85), dbałości o stan środowiska (art. 86), o tyle niemiecka stanowi jedynie o obowiązku służby wojskowej (art. 12 a).

Choć katalog praw podstawowych i ich zakres są zróżnicowane w konstytucjach obu krajów, można zaobserwować ujednolicenie praw przysługujących jednostce, co jest efektem ratyfikowania przez Polskę i Niemcy umów międzynarodowych, takich jak m.in.: Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 r., Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r., Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., Europejska Karta Społeczna z 1961 r., Konwencja UNESCO w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 1960 r., Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1965 r., Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r., Konwencja ONZ o prawach dziecka z 1989 r., Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2000 r.¹¹⁹.

Pomimo tego, że Ustawa Zasadnicza Niemiec wężej niż Konstytucja RP ujmuje prawa podstawowe jednostki, to prawo niemieckie jest jednym z tych ustrojów prawnych, które w największym stopniu wywiera wpływ na kształtowanie się ustawodawstwa w innych krajach (koncepcja Rechtsstaat)¹²⁰.

¹¹⁸ Rozszerzenie praw dzieci w niemieckiej ustawie zasadniczej jest jednym z postulatów niemieckich socjaldemokratów . <https://www.dw.com/pl/niemcy-wpisz%C4%85-prawa-dzieci-do-konstytucji/a-51438519>, [dostęp:25.03.2020].

¹¹⁹ Konwencje te w jednakowy sposób nakładają na wszystkie ratyfikujące je państwa obowiązek m.in. poszanowania godności ludzkiej, wprowadzając zakaz dyskryminacji, niewolnictwa, tortur, niehumanitarnego i poniżającego traktowania i karnia, prowadzenia eksperymentów medycznych, bez zgody poddanej im osoby, przyznają każdemu prawo do życia, nauki, własności, wolność sumienia i wyznania, prawo do założenia rodziny, gwarantując ochronę życia prywatnego, rodzinnego oraz danych osobowych, prawo do zgromadzania się i stowarzyszania, do uczestniczenia w rządzeniu krajem, dostępu do służby publicznej, do ubezpieczenia społecznego, do swobodnego poruszania się, wyboru pracy, do urlopu i wypoczynku, do odpowiedniej stopy życiowej, do uczestniczenia w życiu kulturalnym, wyznaczając tym samym globalny standard ochrony praw podstawowych.

¹²⁰ <http://www.polska-niemcy-interakcje.pl/articles/show/18>.

ABSTRAKT

Celem artykułu jest porównanie regulacji dotyczących praw podstawowych w Konstytucji Polskiej i w Ustawie Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec. Prawa człowieka są to naturalne, wrodzone i niezmienniane prawa, których respektowania może domagać się każdy od społeczeństwa, w którym żyje. Konstytucja RP poświęca im 45 artykułów, natomiast niemiecka 19. Różnice w liczbie są skutkiem tego, że Konstytucja RFN z 1949 r. miała obowiązywać tylko do czasu zjednoczenia Niemiec i dlatego w ograniczony sposób unormowano w niej prawa jednostki. Uchwalona w 1997 r. Konstytucja Polska, przejęła część rozwiązań z Niemieckiej Ustawy Zasadniczej m.in. w całości inkorporowała artykuł dotyczący kwestii godności ludzkiej. Jako późniejsza, zawiera nowe prawa, które zostały pominięte w Konstytucji Niemieckiej m.in. prawo do ochrony danych osobowych, zakaz eksperymentów medycznych, bez dobrowolnie wyrażonej zgody, ochronę konsumentów. Niemiecka Konstytucja żadnego ze swych artykułów nie poświęca kwestii ochrony mniejszości narodowych. Nie zagwarantowała nieprzedawnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości oraz bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Część praw podstawowych, pomimo, iż pojawia się w obu Konstytucjach, została uregulowana w odmienny sposób np. prawa dziecka. Ujednolicenie praw podstawowych gwarantują podpisane przez oba państwa umowy międzynarodowe m.in. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. Chociaż Ustawa Zasadnicza Niemiec więcej niż Konstytucja RP ujmuje prawa podstawowe jednostki, to prawo niemieckie jest jednym z tych ustrojów prawnych, które w największym stopniu wywiera wpływ na kształtowanie się ustawodawstwa w innych krajach.

Słowa kluczowe: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec, prawa podstawowe, obowiązki obywateli wobec państwa.

Bibliografia

- Appadurai A., *Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu*, Warszawa 2009.
- Banasik K., *Wypadek mniejszej wagi w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2008, , z. 3.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004.
- Barta P. , Litwiński P. , *Ustawa o ochronie danych osobowych, Komentarz*, Warszawa 2016.
- Boć J., *Komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998.

Boden M., *Nationalitäten, Minderheiten und ethnische Konflikte in Europa- Ursprünge, Entwicklungen, Krisenherde*, München 1993.

Browarek T., *Konflikty i kwestie sporne w polityce państwa polskiego wobec mniejszości niemieckiej w latach 1989-2004*, [w:] *Konflikty etniczne w Europie oraz w jej bezpośrednim otoczeniu po 1989 roku. Uwarunkowania-stan obecny-wyznania dla polityki bezpieczeństwa*, Zenderowski T. , Cebul K., Koziński B. (red.), Warszawa 2016.

Ciapała J., *Koncepcja regulacji prawnej pozycji mniejszości niemieckiej w Polsce oraz Polaków zamieszkałych w RFN*, [w:] *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, Jaskiernia J. (red.), Toruń 2012.

Complak K., *Rozdział I. Rzeczypospolita*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014 .

Complak K., Bartosiewicz M. , *Rozdział II. Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014 .

Deryng A. , *Realizacja konstytucyjnej zasady wolności zrzeszania się w demokratycznym państwie prawnym na przykładzie art. 12 i art. 58 Konstytucji RP. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Europejski system ochrony praw człowieka. Aksjologia, instytucje, efektywność*, J. Jaskiernia (red.), Warszawa 2015.

Detjen J., *Die Werteordnung des Grundgesetzes*, Wiesbaden 2009.

Elle L., *Das Rahmenübereinkommen des Europarates zum Schutz der nationalen Minderheiten und der Minderheitenpolitik in der Laustizt*, Budziszyn 2005.

Frowal-Dolata K., *Przyczyny unieważnienia małżeństwa w polskim prawie rodzinnym oraz w wybranych państwach UE*, [w:] *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*, vp. XI, A.D. MM XIII, Kraków 2013.

Garlicki L., *Polskie prawo Konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018.

Gutowski M. (red.), *Kodeks cywilny art.1-449*, Warszawa 2016.

Haczkowska M., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2014.

Jakuszewicz A., *Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami a wolność sumienia i religii dzieci w Konstytucji RP oraz w Konwencji o Prawach Dziecka*, „Studia z zakresu prawa, administracji i zarządzania UKW” 2013, T. 3 (16).

Janusz G., *Mniejszości narodowe w Niemczech*, [w:] *Być Polakiem w Niemczech*, A. Wolff-Powęska, E. Schulz (red.), Poznań 2000.

Jaworska M., *Petycje a skargi i wnioski*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Balicki R. , Jabłoński M. (red.), Wrocław 2015.

Kazimierzczuk M. , *Wolność zrzeszania się w związki zawodowe w systemie Rady Europy*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2015, 6.

Kästner K. H., *Gesammelte Schriften*, Tübingen 2011.

Kundera W., *Mniejszości narodowe-zarys historyczno-prawny*, „Studia Prawa Publicznego” 2016, Nr 4, Wojtczak K. (red.), Poznań 2016.

Kundera W., Osoba J., *Przejawy dyskryminacji kobiet na polskim rynku pracy – jako element zakłócający ideę wolności jednostki w koncepcji społecznej gospodarki rynkowej*, [w:] *Spółeczna inżynieria biznesu-współczesne problemy i wyzwania z perspektywy koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej*, Bieńkowska B. , Dzień M., Hejny L. (red.), Bielsko-Biała 2015.

Kundera W., *Traktaty sąsiedzie, a ochrona Polaków żyjących poza granicami kraju*, [w:] *Orient Bliski i Daleki Wschód*, T. XIII, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, Sadowski M., Demańczuk A. (red.), Wrocław 2019.

Kundera W., *Federalny Trybunał Konstytucyjny Niemiec o wolności wyznania i sumienia* [w:] *Łódzkie Studia Teologiczne-Prawo w służbie codzienności* (cz. IV), 28/3 (2019 r.), Leszczyński G. (red.), Łódź 2019 .

Krukowski J. , *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2014.

Łodziński S., *Przekroczyć własny cień. Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989-1997*, [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po roku 1989*, B. Berdychowska (red.), Warszawa 1998.

Mędrzelowski T. , *Mniejszości religijne w Polsce po 1989 roku w ujęciu filozofii polityki*, Tarnów 2013.

Muszyński M., Harasimiuk D. E., Kozak M., *Unia Europejska. Instytucje, polityki, prawo*, Warszawa 2012.

Müller D., *Einstellungen von Journalisten bei der Integration ethnischer Minderheiten*, [w:] *Massenmedien und die Integration ethnischer Minderheiten in Deutschland*, Geissler R., Pöttker H. (red.), Bielefeld 2009.

Olszówka M., *Ustawy wyznaniowe. Art. 25 ust. 5 Konstytucji RP - próba interpretacji*, Warszawa 2010.

Paluszek A., *Niemiecka Konferencja ds. Islamu w kontekście podmiotowości politycznej muzułmanów*, [w:] *Islam w Europie. Bogactwo różnorodności czy źródło konfliktów?*, Wida-Behiesse M. (red.), Warszawa 2012.

Pietrzak M., *Demokratyczne państwo prawne* [w:], „Przegląd Humanistyczny”, *Mniejszości religijne w Polsce po 1989 roku w ujęciu filozofii religii*, nr 6/285, Wrocław 1989.

Rogowska B., *Kategoria równości w kościołach i organizacjach wyznaniowych w państwach członkowskich UE i prawie wspólnotowym*, [w:] *Równość w Unii europejskiej - teoria i praktyka*, Bokajło W., Pacześniak A. (red.), Wrocław 2008.

Rybczyńska J. A., *Uwagi na temat statusu prawnego mniejszości narodowych w Polsce w świetle projektów konstytucyjnych - lata 1989-1991*, [w:] *Ochrona praw mniejszości narodowych i religijnych*, Hołda Z. (red.), Lublin 1993.

Rykała A., *Mniejszości religijne w Polsce. Geneza, struktury przestrzenne, tło etniczne*, Łódź 2011.

Safjan M., Bosek L. (red.), *Konstytucja RP*, Tom I, Komentarz art. 1-86, Warszawa 2016.

Schilling T., *Internationaler Menschenrechtsschutz*, Tübingen 2004.

Schambeck H., *Beiträge zur Verfassungs- und Europarecht*, Wien 2014.

Skrzydło W., *Konstytucja - komentarz*, Warszawa 2013.

Stefański R., *Kodeks karny, Komentarz*, Warszawa 2015.

Śledzińska-Simon A., *Wolność pracy*, [w:] *Realizacja i ochrona wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Jabłoński M. (red.), Wrocław 2014.

Tkaczyński J. W., *Prawo ustrojowe Niemiec*, Kraków 2015.

Witkowski Z., *Wyborcze zasady ustroju Rzeczypospolitej*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, Witkowski Z. (red.), Toruń 2013.

Zarzecki M., *Klasyczne i nieklasyczne definicje religii i religijności*, [w:] *Socjologia życia religijnego*, Zaręba S. (red.), Warszawa 2009.

Akty prawne:

Bürgerliches Gesetzbuch z dnia 2 stycznia 2002 r.

Gesetz über die religiöse Kindererziehung z dnia 15 czerwca 1921, RGBI, s. 939 w brzmieniu nadanym po nowelizacji z dnia 17 grudnia 2009, BGBl I, s. 2586.

Gesetz zum Schutz vor Mißbrauch personenbezogener Daten bei der Datenverarbeitung (Bundesdatenschutzgesetz - BDSG) z dnia 1 stycznia 1997 r., BGBl 1997, Teil 1, Nr 1, S. 201.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.

Strafgesetzbuch z 13 listopada 1998 r. ze zm.

Ustawa o obywatelstwie niemieckim (Deutsches Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz z dnia 22 lipca 1913 r. ze zm.).

Ustawa o radiofonii i telewizji z 29 grudnia 1992 r., (Dz. U. z 2017 r., poz. 1414 ze zm.).

Ustawa o służbie wojskowej (Wehrpflichtgesetz) z dnia 21 czerwca 1956 r.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 1991 r. , nr 95, poz. 425).

Ustawa o zgromadzeniach i pochodach; Gesetz über Versammlungen und Aufzüge (Versammlungsgesetz) z 24 lipca 1953 r.

Völkerstrafgesetzbuch z dnia 26 czerwca 2002 (BGBl. I S. 2254).

Orzeczenia:

Postanowienie SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 1998 r.

Postanowienie Sądu Okręgowego w Opolu z dnia 7 września 2012 r., Sygn. akt VI GA 118/12.

Wyrok ETPC z 29.4.2002 r. w sprawie *Pretty przeciwko Wielkiej Brytanii*, skarga nr 2346/02, HUDOC.

Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 stycznia 1958 r.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 12 września 2007 r., II OSK 832/07.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego z dnia 26 listopada 2008 r., II SA/WA 1300/08.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia TK 15 listopada 2000 r. , P 12/99, OTK 2000, 7, poz. 260.

Wyrok TK z dnia 3 maja 2007 r. Bączkowski i inni przeciwko Polsce, skarga 1543/06.

Wyrok TK z 30 września 2015 r., K 3/13, pkt III.

Źródła internetowe:

Banaszak B. , Malicka A. (tłum.) *Konstytucja Niemiec*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, strona: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html>, (dostęp: 03.06.2020 r.).

Deutscher Bundestag, Unterrichtung durch die Bundesregierung, Zwölfter Bericht der Bundesregierung über ihrer Menschenrechtspolitik, 18. Wahlperiode (18/10800), strona: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/108/1810800.pdf>, (dostęp: 05.07.2018 r.).

Grzeszczak R., *Transfer myśli prawniczej*, strona : <http://www.polska-niemcy-interakcje.pl/articles/show/18>, (dostęp: 03.06.2020 r.).

Gusy Ch., *Freiheitsentziehung und Grundgesetz*, s. 3, strona: <https://pub.uni-bielefeld.de/publication/1780327>, (dostęp: 05.07.2018).

<https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppk/08/ppk808.pdf>, (dostęp: 08.10.2018 r.).

<https://www.dw.com/pl/niemcy-wpisz%C4%85-prawa-dzieci-do-konstytucji/a-51438519>, (dostęp: 25.03.2020).

<https://www.juracademy.de/grundrechte/schulwesen-schema.html>, (dostęp: 05.08.2018 r.).

Łodziński S. , *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych-perspektywa europejska. Kancelaria Sejmu. Biuro studiów i ekspertyz*, Warszawa 2002, strona : http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf/r-208.pdf, (dostęp: 05.07. 2018 r.).

Zgromadzenia spontaniczne w Niemczech, strona : http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2012/06/Zgromadzenia_spontaniczne_policy_paper.pdf (dostęp: 03.06.2020 r.)